

4. fejezet. A kinyilatkoztatás befogadása.

Ha Isten a kinyilatkoztatást Egyháza útján előterjeszti, azok, akiknek szánva van, t. i. az emberek, kötelesek elfogadni. Az elfogadásnak megfelelő formája csak egy van és lehet: a hívő befogadás (18. §). Ennek a nyomában jár egy sajátos tudás, a hívő tudás (19. §), mely közvetve a hittudománynak (5. fejezet) anyja, közvetlenül pedig a dogmafejlődésnek (20. §) egyik főtényezője.

18. §. A hit.

Bartmann I § 10; *van Noort* De fide cp 1 2; *Pesch* VIII tr. 2; *Scheeben* I 269–357; *Hettinger* 756 kk. 782–823; *Kleutgen* Theologie der Vorzeit (1873) 3. 4. Abh.; *Pázmány* Szentb. a pünk. u. 18. vasárnapra (Ö. M. VII 510); *Joan. de Lugo* Disp. schol. et morales de virtute fidei div. – *Halens.* III 68 69; *Thom.* 2II 1 sqq.; *Verit.* 14; *Suarez* De triplici virtute theol.: I de fide; *Salmant.* tr. XVII de fide; *Billuart* Tr. de fide; *Berti* XXIII dis. 1; *Wirceb.* IV De virtutibus theol. I (Kilber).

A. *Schmidt* Untersuchungen über den letzten Gewißheitsgrund des Offenbarungsglaubens 1879; *Newman* Fifteen Sermons; *Grammair* of assent; *Bainvel* La foi et l'act de foi² 1908. A. *Gardeil* La crédibilité et l'apologétique² 1912; Chr. *Pesch* Glaubenspflicht und Glaubensschwierigkeiten 1908; *Wiedermann* A hit elemzése lélektani és dogmatikai szempontból 1911; K. *Adam* Glaube u. Glaubenswissenschaft² 1923; R. *Schulte* Fides implicita 1920; D. *Feuling* Glaubensgewißheit u. Glaubenszweifel² 1921; A. *Straub* De analysi fidei 1922; R. *Guardini* Vom Leben des Glaubens 1935. – A. *Lefebvre* L'act de foi d'après la doctrine de S. Thomas d'Aquin² 1924. *Fritz* Die Glaubensbegründung bei Calvin und den Modernisten 1913; *Espenberger* Grund und Gewißheit des übernat. Glaubens in der Hoch- und Spätscholastik 1915; H. *Lang* Lehre des h. Thomas von der Gewißheit des übernatürlichen Glaubens 1929; W. *Betzendörfer* Glauben u. Wissen bei den grossen Denkern des Mittelalters 1931.

1. A hit katolikus fogalma.

A kinyilatkoztatást, melyet a Szentírás és a szenthagyomány tartalmaz és az Egyház hiteles tanítása előterjeszt, az embernek kötelessége elfogadni. Ez a kötelezettség foly a természetfölötti rendeltetés kizárólagosságából és Isten szuverén fölségéből, mely nem tűrheti, hogy szavát az emberek tetszés szerint vagy elfogadják vagy elvessék (5. §). Az a lelki tevékenység, mellyel az egyes ember egy-egy kinyilatkoztatott igazságot elfogad, amennyiben meghódol a kinyilatkoztató Istennek, *hittény* (actus fidei); és az a természetfölötti erény, mely a hitténynek gyakorlására állandó készséget ad, a hitnek természetfölötti *erénye*. «Ezt a hitet, az emberi üdvösség kezdetét, a katolikus Egyház természetfölötti erénynek vallja, melynek erejében az Isten kegyelmétől ihletve és segítve a tőle kinyilatkoztatott tanításokat igazaknak fogadjuk el, nem mert eszünk természeti világával átlátjuk azok belső igazságát, hanem mert meghódolunk a kinyilatkoztató Isten tekintélyének, aki nem tévedhet és nem téveszthet». Így a vatikáni zsinat.¹

Eszerint a hitnek ténye nem más, mint a kinyilatkoztatott igazság elfogadása a kinyilatkoztató Isten tekintélye alapján és a kegyelem segítségével.² Ez az *alanyi hit* (*fides qua creditur*), vagyis az a hit, mellyel igaznak valljuk a kinyilatkoztatást. Szemben áll vele a *tárgyi hit* (*fides quae creditur*), vagyis az, amit hiszünk³ (pl. ilyen kitételekben: hitemet nem tagadom meg, szeretem stb.).

A hit szónak a közönséges és tudományos, sőt egyházi nyelvhasználatban *más értelme* is van. Nevezetesen: esküs elhatározás egy ígéret megtartására («hitet tenni»)⁴; hinni sokszor

¹ Vatic. 3 cp 3 *Denz* 1789 cf. 798 838.

² Cf. *Thom* 2II 2, 9; Szent Pál meghatározásáról (Heb 11,1) cf. 2II 4, 1c.

³ Cf. *Symb.* Athanas.: Haec est fides catholica, quam nisi quisque...

⁴ Cf. *Rom* 3,3.

annyi, mint vélni; sokszor pedig bizás vagy meggyőződés bármilyen vonatkozásban. A teologiailag jelentősebb *nem-katolikus meghatározások* a következők. Kant, Jacobi, Schleiermacher, *modernisták* és liberális protestánsok: érzelmektől, nevezetesen vallási érzéstől sugallt készítés érzékfölötti, különösen vallási eszmék elfogadására. A hit itt érzelem, akarat, «átélés» dolga; az értelmi mozzanat, a tartalmi igazság nem jön szóba: *fideizmus*. Így a nominalisták nyomán már Luther és Kálvin, *Hermes*, Gratry stb.; minden szilárd meggyőződés eszerint hit. Brettschneider, *Günther*: az érzékfölötti dolgok megismerése. Az *ortodox protestánsok* szerint a hit az ígéretekben való bizás (fides promissionum) általában, és különösen az a bizakodás, hogy a hívő a Jézus Krisztustól megváltottak között van (fides fiducialis). Mindezek az irányok a maguk hitfogalmát veszik alapul a keresztény hit-kötelezettség értelmezésében, és egyértelműleg állást foglalnak a katolikus hit-eszme ellen, melyet intellektualistának és kinyilatkoztatás-, sőt vallásellenesnek bélyegeznek. Velük szemben a katolikus igazságot kifejezi a következő

Tétel. Azt a lelki tevékenységet, mellyel tartozunk elfogadni a kinyilatkoztatást, a hitnek katolikus értelmezése fejezi ki a valóságnak megfelelő módon. Ez hittétel, melyet a kegyelemtan igazol (82. § 1).

A katolikus igazságtól *eltérő fölfogások* egy része (*Hermes* és *Günther*) voltaképpen a természetfölötti rend tagadásából, illetőleg külön-jellegének félreismeréséből táplálkozik; minden érzékfölötti vagy igaz ismeretet hitnek minősít, és ezáltal eltünteti a természeti és természetfölötti hitnek határait. A modern protestáns és a *modernista* fölfogás elvonatkozik a kinyilatkoztatás igazság jellegétől, és ezzel lehetetlenné teszi az észszerű hitet és a szilárd természetfölötti világnézetet. Valamely állításnak érzelmi, ösztönös vagy akarati elfogadása nem logikai alapon történik; nem az igazságnak mint olyannak szól, hanem annak, ami kellemes, gyönyörködtető; és ezzel végelemzésben vallási skepszisbe visz, épúgy mint bölcséleti skepszist hordanak méhükben azok a noétikai rendszerek, melyek az igazságnak végső kritériumát nem az ítéletek tárgyi nyilvánvalóságában vagyis igazság-mozzanatban keresik, hanem idegen (pszichológiai vagy történeti) mozzanatban (Descartes, Kant, Spencer, a pragmatizmus). Az ortodox protestantizmus hitfogalma önkényes és szintén nem juttatja érvényre a kinyilatkoztatás igazság-tartalmát.

Ezekkel a ferdítésekkel és tévedésekkel szemben a hit katolikus fogalma akkor áll előttünk teljes sajátosságában és jelentőségében, ha szabatosan kiemeljük és részletezzük egyes mozzanatait, vagyis ha elveire bontjuk a hitet. Ezt a műveletet a hittudósok a Tridentinum óta a hit elemzésének vagy visszavezetésének mondják (*analysis* seu *reductio fidei*). Ennek mozzanatai a következők. Hinni annyi, mint a kegyelem segítségével igaznak tartani egy kinyilatkoztatott igazságot a kinyilatkoztató Isten tekintélye alapján; tehát a hitet más igaznak-tartó állásfoglalásokkal szemben az jellemzi, hogy tárgya a kinyilatkoztatott igazság, alanyi elve a kegyelem segítségével természetfölötti tevékenységre emelt szellemi tehetségek (értelem és akarat), közvetlen indítéka pedig a kinyilatkoztató Isten tekintélye. Ki, mit és miért; avagy: *alany, tárgy és indíték* – ezek a hit elvei, melyeket (didaktikai okokból) fordított sorrendben tárgyalunk.

2. A hit közvetlen indítéka.

Tétel. A hit közvetlen indítéka a kinyilatkoztató Isten tekintélye (Deus loquens seu revelans). Ez a vatikáni zsinatnak fönt idézett végzése értelmében *hitigazság*, s irányul minden idő *szubjektivistái* ellen, főként a racionalisták ellen, kik a vallási tételek elfogadásának indítéka gyanánt különféle szubjektív mozzanatokat jelölnek meg, minők: alanyi lelki szükséglet, hangulat, temperamentum, különös vallási érzék, vagy kiváló emberek, «vallási zsenik» szuggesztív befolyása stb.

Magyarázat. A hit közvetlen indítéka (motivum formale fidei) az a szempont, melynek közvetlenül, formálisan meghódol az elme, mikor elfogad egy kinyilatkoztatott igazságot mint kinyilatkoztatottat; vagyis az a mozzanat, melyre közvetlenül támaszkodik a hívő meggyőződés; tehát nem akármilyen behatás, mely távolabbról befolyásolja a hittényt (*távolabbi indítékok*). Erre a kérdésre: miért tartom igaznak Krisztus jelenlétét az Oltáriszentségben, a közvetlen tárgyszerű felelet csak az lehet: mert Isten kinyilatkoztatta; mert eszemet és akaratomat meghajtom az Isten tekintélye előtt, aki ezt az igazságot kinyilatkoztatta. Ez egyúttal az a mozzanat, mely a hívőt közvetlenül összekapcsolja a hit tárgyát tévő igazsággal; hogy Krisztus csakugyan jelen van az Oltáriszentségben, azért fogadom el igaznak, mert benne a föltétlen tekintélyű Istennek a szavát veszem. Tehát ez az első és legegységesebb hitigazság, mely a maga világosságát, erejét, természetfölötti jellegét ráárasztja a hitnek összes többi tárgyaira, és ezáltal teszi őket hitigazságokká. Ezért a hit közvetlen indítéka, a kinyilatkoztató Istennek tekintélye, egyben a hitnek *formai tárgya* (obiectum formale, seu informans obiecta materialia), miként a látásnak formai tárgya a világosság.

Bizonyítás. A *Szentírás* nem hágy semmi kétséget aziránt, hogy bár életszentséggel, csodákkal és jóvendölésekkel hitelesített küldöttek hirdetik Isten megbízásából az ő igazságát, akik ezért hitelt érdemelnek, végelemzésben mégis maga a szóló Isten az, aki miatt hinni kell: Aki titeket hallgat, engem hallgat.¹ Szent Pál szerint Ábrahám hitt az Istennek, és ezt tulajdonította Isten neki megigazulásul; Istennek tesszük a hit hódolatát.² Az *atyák* kezdettől fogva vallották Nagy sz. Leóval: Isten tekintélye az, aminek hiszünk³; amint különben kitűnik abból is, hogy már a gnóosztikusokkal szemben a maguk igazát a kinyilatkoztatásból bizonyították, és nem hivatkoztak más indítékokra; továbbá hit és tudás közt mint két különmű dolog között éles különbséget tettek. *A teológiai megfontolás mindenekelőtt megállapítja a tényt:* A kinyilatkoztatás kétségtelen tanúsága szerint a hit vagyis a kinyilatkoztatás elfogadásából származó meggyőződés a maga nemében egyedülálló igaznak-tartás, mely lényegesen különbözik minden egyéb tudástól. Már pedig sajátos jellegét az igaznak-tartás csak formai tárgyától vagyis közvetlen indítékától veszi. A többi fajta tudásnak közvetlen indítéka az elfogadott tételeknek vagy emberi tanúságra támaszkodó vagy belső értelmi vagy tapasztalati nyilvánossága; a hit tehát csak akkor lesz különfajta tudás, ha ezektől eltérő közvetlen indítéka van, t. i. Isten tekintélye.

Azután szabatosabban *megjelöli tartalmát.* Erre a kérdésre: közvetlenül miért hiszed, hogy Krisztus jelen van az Oltáriszentségben? csakis azt szabad felelni: mert Isten nyilatkoztatta ki; és nem szabad hozzátenni: mert az Egyház hívés végett elem adja. Vagyis az egyházi előterjesztés nem tartozik hozzá a közvetlen hitindítékhoz. Az egyházi előterjesztés az a szerv, mely élénk adja a hit tartalmát (obiectum materiale); de ha valamit azért tartanék igaznak, mert az Egyház terjeszti elem, akkor az Egyház és nem Isten tekintélye indítana hívésre; hitem egyházas volna, és nem istenies. A teológiai hit kizárólag Istenre támaszkodik. Jóllehet tehát az egyházi tanítás Isten kinyilatkoztatásának valamiképpen folytatása, úgy hogy az szól benne, sőt hitünket ez az előterjesztés szabályozza, a kinyilatkoztatásnak ez a szöcsöve még sem szövődik bele semmiféle címen és módon a közvetlen hitindítékba; kívül marad azon minden, ami nem Isten. – És ha kérdés történik: Istenben szabatosan melyik mozzanat az, amelyre közvetlenül támaszkodik a hívő igaznak-tartás (assensus fidei)? a felelet lesz: Minden kinyilatkoztatott igazság mögött ott áll mint annak ősforrása, keze és korona-tanuja az az Isten, aki nem csalódik és nem csal, maga az abszolút ősigazság.⁴ Amit eszerint a hívő a

¹ Lc 10,16; cf. Mt 10,21 Jn 3,11.31–4 8,26 12,44–9. 14,26 16,12 1 Jn 5,9–10.

² Rom 4,3–23; Rom 1,5; cf. 16,25 2 Cor 10,5 Phil 2,17 1 Thes 2,13.

³ Leo M. Sermo de nativ. 7, 1; cf. *Theophil.* Autol. I 8; *Cyprian.* De mortal. 6.

⁴ L. 33. § 2; *Thom* 2II 1, 1 Verit. 14, 8 ad 16.

hittényben igaznak elfogad, azt nem látja ugyan igaznak közvetlen benső nyilvánvalósággal (evidentia obiectiva immediata seu interna); de átlátja, hogy az abszolút igazságnak szava; és így végelemzésben a hívő igaznak-tartás is tárgyi, de közvetett nyilvánvalóságra (evidentia obiectiva mediata seu externa) támaszkodik: Isten nyilvánvalóságára. – Ebből *következik*:

1. Nincs igaza a racionalizmusnak, mely tudós gögijében a hívő igaznaktartást *vakhitnek*, *favágó-hitnek* (Köhlerglaube), önálló emberhez nem méltó szellemi rabságnak minősíti. Mert igaz ugyan, hogy a teológiai hit tárgyát tévő igazság tartalma közvetlenül nem nyilvánvaló a hívő előtt; hisz Isten azt mint tanú és nem mint tanító tárja elénk: bizonyosságot tesz arról, hogy a dolog így van, de nem magyarázza és nem mutatja meg, mikép és miért van így¹; és ezért a hitigazság mint olyan nem önfényében világol az elmének, hanem az Istentől visszaverődő fényben. De mert a hívő igaznaktartás közvetlen indítéka és formai tárgya maga a kinyilatkoztató Isten, az első és abszolút igazság, ezért minden egyes hittény nemcsak *ésszerű* (hisz Istennek hinni a legésszerűbb dolog), hanem egyben sajátos, «felső» világításba helyezi a tárgyat; a hívő az igazságot nem önfényében, hanem sokkal hatásosabb megvilágításban látja, t. i. Isten megvilágításában. Sőt

2. Az a meggyőződés, melyet a hit ad, *a legkiválóbb bizonyosság*; sokkal szilárdabb, mint a bárhonnan eredő egyéb meggyőződés (certitudo super omnia). A hívés által ugyanis értelmünk az abszolút igazságba kapcsolódik bele; az Isten igazsága pedig szilárdabb alap a meggyőződés számára, mint akár a tapasztalat, akár az igazság tartalmának közvetlen nyilvánvalósága²; érzékeink, eszünk, más ember vagy akár angyal csalódhatik vagy csálhat; Isten nem. Ezért a hit nyújtotta meggyőződés belső értéke szerint a legerősebb, és úgy is kell azt értékelnünk (certitudo appetitativa summa). Ezért követeli a kinyilatkoztatás a mindenekfölötti hitet. Csak *ez* felel meg a közvetlen hitindíték értékének.³ Ez természetesen nem zárja ki, hogy más meggyőződés, melyet belső értéke szerint sokkal kevesebbre kell tartanunk, tényleg, lelki jellegében (de facto et psychice) erősebb. Amit az ember közvetlenül megtapasztal, vagy aminek tartalma közvetlenül nyilvánvaló, az sokszor hatékonyabban tartja távol a kétségeket, nehézségeket és ingadozásokat. A hit a legkiválóbb meggyőződés értékelés szerint, de nem okvetlenül hatékonyság szerint (appetitativa, non effective summa).⁴

3. *Aki formálisan elutasít csak egy kinyilatkoztatott igazságot is*, jöllehet azt kinyilatkoztatottnak tudja, már a többit sem hiheti. Az t. i. visszautasítja az isteni tekintélyt, mely erről az igazságról nem kevésbé kezeskedik mint a többiről; következőképp hitének indítéka már nem a kinyilatkoztató Isten, hanem valami más szempont, amely szerint válogat a kinyilatkoztatott igazságok közt; vagy pedig az a lappangó gondolat kísért benne, hogy a kinyilatkoztató Isten mondhat tévedést is. Ezzel azonban ki van kezdve a hitnek gyökere: ami miatt most elveti éppen ezt az igazságot, ugyanezért máskor mást is elutasíthat. Ha elsötétedik szemünk, sötétségben lesz számunkra az egész világ.⁵ Aki kioltja egyetlen lámpását az íróasztalán, sötétséget hoz összes bútoraira. Ezért mondja Szent Pál is, hogy Hymenaeus hajótörést szenvedett a hitben, jöllehet csak egy igazságot tagadott meg.⁶

A közvetlen hitindíték viszonya a hittény tartalmához. Ha teológiai hittel elfogadom ezt a tételt: Krisztus valósággal jelen van az Oltáriszentségben, és kérdés esik: közvetlenül mire támaszkodik ez a hitem, a felelet csak ez lehet: mert Isten nyilatkoztatta ki; s ezzel azt akarom mondani: mert meghódolok a kinyilatkoztató Isten tekintélye előtt. A kérdezést azonban lehet tovább folytatni: miért hódolsz meg az Isten tekintélye előtt? Erre is

¹ Vatic. 3 cp 4; Heb 11,1: argumentum non apparentium; 2 Cor 5,7.

² Thom 2II 4, 8 Verit. 14, 1 ad 7.

³ Act 2,68 8,37 Rom 4,20. Gal 1,8 Col 2,6 1 Jn 5,9 2 Pet 1,16–19.

⁴ Thom Verit. 10, 12 ad 6.

⁵ Mt 6,22.

⁶ 1 Tim 1,19 2 Tim 2,18; cf. Thom 2II 5, 3.

fölkínálkozik a felelet: mert Isten abszolút igazság, és a tételt ez az abszolút igazság adta elém. Ez a kettős meggyőződés ugyanis (Isten föltétlen igazság; Isten az adott esetben nyilatkozott) két gyakorlati ítélet alkotására készlet: Istennek lehet hitelt adnom; Istennek kell hitelt adnom (a hihetőség és a hitkötelezettség ítélete, iudicium credibilitatis et credenditatis). Ilyenformán úgy tetszik, hogy a hívő meggyőződés végelemzésben két merőben észbeli meggyőződésből fakad. Az egyik az a meggyőződés, hogy Isten mindentudó és föltétlenül igazmondó; ezt nevezik hitelözetnek (praeambulum fidei),¹ s erről bölceleti úton meg lehet bizonyosodni. A másik az a meggyőződés, hogy itt és most ez a föltétlenül igaz Isten szólott; és erről meg lehet győződni apologétikai úton a kinyilatkoztatás kritériumainak alkalmazása által (a hihetőség és hitkötelezettség indítékai, motiva credibilitatis et credenditatis; 6. §). De ebben az esetben a kinyilatkozató Isten tekintélye már nem volna a hitnek egyetlen indítéka; csak az utolsó és közvetlen indíték volna; távolabbiak lennének a hitelözetek és hihetőségi indítékok. De ezek mint a természetes elme világának szülöttei nem tudnának egyrészt természetfölötti igaznaktartást teremteni; másfelől már nem állna helyt a tétel: a hit egyetlen formai indítéka a kinyilatkozató Isten tekintélye; s megdölné a jelentős folyomány: a hitbeli meggyőződés szilárdabb mint bármilyen más meggyőződés, és föltétlenül biztos, mert magára az Istenre támaszkodik. A hit ugyanis végelemzésben a hitelözet és a hihetőség érvein nyugodnék, és szilárdsága az érvek szolidságán fordulna. Ezért nagy kérdés: *Miképp viszonylik a hitindíték a hihetőség indítékaihoz;* illetőleg a formai hitindíték miképp lehet a hitnek nemcsak közvetlen, hanem egyben egyetlen indítéka is? Ezt a kérdést nevezik a hittudósok (szűkebb értelemben) a *hit elemzésének*; a 16. századtól napjainkig sok mélyreható mérközést folytattak körülötte, és nevezetesen, három megoldás-típust alakítottak ki (az egyéni eltérések nem lényegbe vágók):

1. *Suarez*² szerint (akihez csatlakozik Billuart és nagyjából Scheeben) *a hit végelemzésben a hittel fogadott hitindítékra támaszkodik*. Szerinte ugyanis a hitbeli meggyőződés csak azért tud természetfölötti és mindenekfölötti lenni, mert a kinyilatkozató Isten tekintélyére támaszkodik mint közvetlen indítékra. Ha azonban magát a hitindítékot alacsonyabb jellegű és erejű meggyőződéssel vallanám, mint amilyen a hit-meggyőződés (t. i. a hitelözetéről és a hihetőségi indítékokról alkotott észbeli meggyőződés alapján), hitem nem lehetne már mindenekfölötti és természetfölötti; a meggyőződés ugyanis nem lehet magasabbrendű mint indítéka. Következésképp a hitindítékot, a kinyilatkozató isteni tekintélyt ugyanazzal a hittel kell fogadnom, mint a hittárgyat; a hit végső indítéka a hittel fogadott kinyilatkozató isteni tekintély. Ezt azonban nem hihetem megint azért, mert Isten egy más alkalommal kinyilatkozatta; így ugyanis végnélküli visszakoázásokba (regressus in infinitum) keveredném. Tehát a kinyilatkozató isteni tekintélyt ugyanabban a kinyilatkoztatási tényben kell elfogadnunk, amely elénk adja a kinyilatkoztatás tárgyát. S ezt meg is tehetjük. Mikor Isten kinyilatkozat egy igazságot, pl. Krisztus jelen van az Oltáriszentségben (actu signato, azaz a tény tartalma által jelzett mozzanattal), ugyanazzal a ténnyel (actu exercito, vagyis a tény véghezvitelében kifejeződő mozzanattal) kinyilatkoztatja azt is, hogy ő szól és hogy föltétlenül igazmondó; mikor hívés végett elénk terjeszt egy igazságot, abban burkoltan benne van az a biztosítás, hogy ő nem tévedhet és nem téveszthet. Így aztán a kinyilatkoztatás tartalmát hisszük a hitindíték miatt (közvetett hittel), és a hitindítékot magát hisszük önmagáért (közvetlen hittel).

Ezt a fölfogást bizonyos mélység és következetesség jellemzi; szerinte az ember egyazon tényben hisz, mert Isten szólt, hiszi amit mondott, és hiszi hogy szólt. Azonban egy súlyos *nehézséggel* küzd: Mikor a hittényt két gyökérszálra fejt (közvetett és közvetlen hit), a közvetlen hitre nézve (mellyel igaznak valljuk magát a hitindítékot) *a hit fogalmát másképp*

¹ Thom I 1, 2 ad 2; Verit. 14, 9 ad 8.

² Suarez De fide 3, 6 12.

értelmezi, mint a hittudományban szokás. Hit alatt ugyanis általában azt a lelki tényét értjük, melyben igaznak fogadunk el valamit, nem tartalmának nyilvánvalósága hanem az előadó hitelreméltósága miatt, vagyis egy a tétel tartalmán és az előterjesztés tényén kívül eső mozzanat alapján; valamit önmagáért hinni «ellenmondás, és nem misztérium» (Kleutgen). Nem könnyű azt sem végiggondolni, hogy Isten minden kinyilatkoztató tényben (*actu exercito*) azt is kinyilatkoztatja, hogy ő most kinyilatkoztat, sőt hogy ő a föltétlen igazság.

2. Lugo,¹ akinek főkövetője Franzelin, energikusan elutasítja Suarez nézetét, mint amely szükség nélkül titkot kever bele egy skolasztikus kérdésbe. Szerinte a hit végelemzésben a hitelreméltóság indítékára támaszkodik; *a hitelreméltóság indítéka a hit indítékává válik*. A hitbeli igaznaktartás (*assensus fidei*) ugyanis következtetés alakjában fejezhető ki: Amit Isten kinyilatkoztat, igaz; ám Isten kinyilatkoztatta, hogy pl. Krisztus jelen van az Oltáriszentségben; tehát ezt igazságként kell elfogadnom. Minthogy így a hittétel igaznaktartása a kinyilatkoztató Isten tekintélyére támaszkodik, csak az jó kérdésbe, milyen alapon valljuk igaznak a kinyilatkoztató isteni tekintélyt, mely a két előzetben jut kifejezésre. Lugo szerint mindkettőt közvetlenül, *in terminis*, mintegy saját világosságukban látjuk meg, úgy hogy nincs helye további kérdésnek. Ez az első előzetre nézve nyilvánvaló. Hisz ennek adhatjuk ezt a föltételes formát: Ha Isten szól, igazat mond; és ez nyilvánvaló az Isten fogalmából. A másik előzetet pedig, a kinyilatkoztatás tényét igaznak valljuk (nem ugyan mindig kifejezetten és élesen, de mindig határozottan) az Egyház előterjesztésében. Mikor ugyanis az Egyház hívés végett elének terjeszt egy tételt, nemcsak magát a tételt fogjuk meg elménkkel, hanem az előterjesztő Egyházat is a maga konkrét valóságában: főnállásának és tevékenységének évezredes csodáival, a vértanúk és szentek tanúságaival, általában mindazokkal a bizonyosságokkal együtt, melyek igazolják isteni küldetését; és ezt tesszük nem hosszas okoskodásokkal, hanem közvetlenül; az egyházi előterjesztésben és vele együtt lelkünk megragadja, legalább homályosan és burkoltan, a rajta keresztül csillanó isteni tekintélyt is, épúgy, mint barátunk hangján vagy kezeírásán keresztül őt magát is fölismerjük, a király pecsétjén keresztül a király tekintélyét is megfogja lelkünk.

Ennek az elméletnek azonban két szembetűnő *gyöngéje* van: *a)* Alig tudja elkerülni azt a látszatot, hogy a hittényt következtetésnek minősíti, melynek ereje és jellege tehát az előtételekre támaszkodik, és nem az isteni tekintélyre. *b)* Optikai csalódás az a hiedelem, hogy az egyházi előterjesztésben valaki közvetlenül megfogja a kinyilatkoztató Isten tekintélyét. Az Egyház isteni küldetéséről ugyanis hihetőségi érvek győznek meg (88. § 1), és így ha valaki formálisan azért hisz valamit, mert az Egyház terjeszti elő, végelemzésben ama hihetőségi érveknek hisz; azaz hitében nem isteni tekintélyre, hanem emberi ismeretre támaszkodik. Nem csoda ezután, hogy ma ennek a nézetnek nem akad követője.

3. A *Salmanticenses*² fölfogása (ma legkiválóbb előharcosa Billot; követői közt van Bainvel, Pesch, Bartmann, van Noort) szerint a hittény lefolyásának mozzanatai a következők: 1. Ha hittel elfogadok egy állítást, mindenekelőtt tudnom kell, hogy a kinyilatkoztató Isten tekintélye támogatja; vagyis meg kell győződve lennem arról, hogy Isten föltétlenül igazmondó, és hogy ezt a tételt csakugyan ő jelentette ki. Ezt a kettős meggyőződést nem lehet másképp megszerezni, mint a *hitelőzet és a hihetőségi érvek* segítségével. S ennek több útja van. Tanultabbak általában és nagyjából az apologétikában tárgyalt módon szerzik meg; közönséges ember pedig többnyire és főként emberi tekintélyek, szülők, egyházi tanítók stb. közvetítésével. A kinyilatkoztató Isten tekintélyének megismerésére nincs más mód. Emellett szól az a körülmény is, hogy keresztülvihetetlen mind az a nézet, hogy a hitindíték hittárgy is lehet (Suarez), mind az, mely szerint a hitindíték önmagában világos (Lugo). Megerősíti azonban kinek-kinek tulajdon tapasztalata is; aki

¹ Lugo De fide 1, 6 7.

² Salmant. tr. 17.

ráeszmél, milyen módon jutott Isten tekintélyének megismerésére, azt fogja találni, hogy csak az előadott módon. 2. Ennek a megismerésnek alapján az *értelem* két gyakorlati ítéletet alkot, a hihetőség és a hitkötelezettség ítéletét; s ezek befolyásolják az akaratot abban az irányban, hogy hajlamossá és készségessé teszik az előadott hitigazság elfogadására, vagyis beléoltják a hitre hajló áhitatot (pius credulitatis affectus). 3. Az így hajlamossá tett *akarat* elé az értelem odaállítja a hitelözményben és a hitre készítő gyakorlati ítéletekben kifejeződő isteni tekintélyt, amely előtt az akarat meghódol és az értelemre ráparancsolja (mint actus imperatus-t) az előterjesztett tétel elfogadását.

A hitténynek e lefolyásából kitűnik mind a hitelözeteknek pontos szerepe, mind pedig a hitindíték elfogadásának módja és jellege.

A *hitelözetek*¹ mindenekelőtt hihetségessé teszik a hitindítékot. Erre a kérdésre: miért fogadjuk el a kinyilatkoztató Isten tekintélyét, csak az lehet a felelet: mert Isten föltétlen igazság, és mert meggyőznek a hihetőség érvei. Mindamellet a hittény nem szillogizmus, melynek premisszái a hitelözetek. Éles elmének ugyan nem lehetetlen oly világosan átlátni a hitelözményt, hogy zárótételként el kell fogadnia a kinyilatkoztató igazságot. Ez azonban tudományos meggyőződés volna, és nem hit; ily módon «hisznek az ördögök is és remegnek». A hitelözet szerepe szabatosan az, hogy a hinni készülő lélek előtt megjeleníti a kinyilatkoztató isteni tekintélyt; és az akarat aztán már nem öreá, hanem az általa megjelenített isteni tekintélyre támaszkodik, mikor a hittényt parancsolja. A *hitelözetek szerepe* eszerint pontosan csak ennyi: *készenlétbe helyezni a hitindítékot* és lehetőségessé tenni erőnkifejtését.

A *hitindíték* szabatosan a kinyilatkoztató isteni tekintély; és nem mint Suarez és Lugo elmélete hallgatagon fölveszi, az isteni tekintélynek részünkről való megismerése. A teológiai hit ugyanis nem ú. n. *tudományos hit* (fides erudita), melynek indítéka csakugyan a tanu szavahihetőségéről alkotott meggyőződés; ezért történelmi, földrajzi, közéleti stb. kérdésekben megesik, hogy csalónak vagy erkölcsileg teljesen értéktelen embernek is hiszünk, ha t. i. momentán igazszólásáról meg vagyunk győződve. A teológiai hit szoros értelemben *tekintély-hit*, mely kegyeletes lelkületből fakad (fides pietatis), amikor az akarat kegyelettel meghajol a tekintély méltósága előtt és ezért fogad el valamit igaznak (mint pl. a gyermek anyjától). Ebben az esetben szabatosan szólva nem a tekintélyről való meggyőződésünk, hanem pontosan maga a tekintély indít az elfogadásra; tehát a teológiai hitben *az isteni tekintély, mely intentionaliter jelen van; nem pedig maga az intentio*, vagyis a jelenlétnek gondolata mint pszichikai ágens. A hitelözetek biztosítják Isten tekintélyének e megjelenülését, de a hitre közvetlen befolyásuk nincs; épúgy mint nem az állvány építi a házat és nem a létra menti ki a tűzvészből a bennrekedt embert. Eszerint 1. a hittény *nem* a hitelözetekből vont *következtetés*; hanem a lélek, támaszkodva az akármí módon megismert isteni tekintélyre mintegy ugródeszkára, magasabbra lendül, mint az előzményekben adott logikai motívumok azt előirányozzák. 2. A hit *természetfölötti* tény a hitindíték szempontjából is; mert nem a kinyilatkoztató Isten tekintélyének megismerése, vagyis egy magában természeti pszichikai tény, hanem maga a kinyilatkoztató isteni tekintély indít a hitigazság elfogadására; ám a magát kinyilatkoztató Isten természetfölötti való (a kinyilatkoztatás ugyanis természetfölötti tevékenység); és ezen nem változtat az a körülmény, hogy a megismerése nem mindenestül természetfölötti, vagy éppen hitbeli; mert hiszen nem a megismerés ténye, hanem az ismeret tartalma a hitindíték.

Ezt az elméletet jellemzi a hittény egyes mozzanatainak rendkívül éles és gondos elemzése; s ezért alkalmas arra, hogy mélyen bevilágítson a hittény titkába. Azonban a

¹ *Hitelözet*, hitelözmény (praeambulum fidei) *szűkebb* értelemben az a meggyőződés: a nyilatkozó Isten hitet érdemel (ebben benne van: 1. van Isten, 2. Isten mindentudó, 3. föltétlenül igazmondó). *Tágabb* értelemben beletartoznak a kinyilatkoztatás kritériumai is.

fönnforgó problémának *nem adja* megnyugtató *megoldását*. A hit indítékát ugyanis kirekeszti a hit tényéből és más síkba (a természeti megismerés síkjába) utalja. De amikor akár az értelem, akár az akarat elfogad valamit *más* miatt, pl. Krisztus eucharisztias jelenlétét a kinyilatkoztató Isten tekintélye miatt, logikailag és pszichológiailag lehetetlen nem egy és ugyanabban a ténykedésben ragadni meg mindkettőt. Ez esetben ugyanis a kettő úgy viszonylik, mint tartalom és forma (*obiectum materiale et formale*), és ezek szét nem választhatók; lehetetlen színt vagy idomot meglátni a megvilágító fény meglátása nélkül.¹ Ezért elkerülhetetlen Suarez és Scheeben alaptétele: A hit sajátossága és természetfölötti jellege csak akkor marad óva, ha a hit tárgyát és indítékát egyazon tétben ragadjuk meg. Ám hogyan támad az a hittény, mely megragadja a hitindítékot? Önmagától nem keletkezhetik; természeti tényezők sem születhetnek (Lugo; ez *generatio aequivoca volna*: a természet szülné természetfölöttit). Nem marad más felelet: A hitelözet itt föltétel (nem ok; ennek a szabatos kiemelése a harmadik elmélet főérdeme) arra, hogy Isten sajátos és közvetlen hatással, mint magát a teremtménynek a természetfölötti leereszkedésben közvetlenül adó szentháromságos Magátólvaló (lásd 42. § 3.), létrehozza ezt a sajátos hitet: a hitindíték hitét. A hívés misztérium; titka így az eszes teremtménnyel természetfölötti életközösségbe lépő örök Magátólvaló titkába torkollik.

3. A hit tárgya.

A hit tárgykörét alkotják azok az igazságok, melyeket az Egyház, a kinyilatkoztatás hitelesített előterjesztője, élénk ad hívés végett. Minthogy az egyházi előterjesztés tárgyai nem azonos rangú és fokú vonatkozásban vannak a kinyilatkoztatással, a *hit is különböző fokozatokban* érvényesül.

1. Istenies hit (*fides divina*) tárgya mindaz, ami forma szerint ki van nyilatkoztatva, akár kifejezetten akár burkoltan. Az istenies hit közvetlen indítéka ugyanis az Isten tekintélye; már pedig az Isten tekintélye fődöz minden kinyilatkoztatást, akár kifejezett az akár burkolt. Ebből következik, hogy a magánkinyilatkoztatások, amennyiben azok isteni eredete biztos, szintén az istenies hit tárgykörébe tartoznak, természetesen csak azok számára, akiknek szánva vannak; mások nem kötelesek elfogadni, de nincs is joguk elutasítani. Az istenies hitnek elsődleges és másodlagos tárgya az, ami az egyházi előterjesztésnek is elsődleges és másodlagos tárgya (17. § 3).

Vitás azonban, hogy a gyökerükben illetve csirájukban (*virtualiter*) kinyilatkoztatott igazságok az istenies hitnek tárgykörébe tartoznak-e? Némelyek (M. Cano, Vasquez, Marín-Sola) azt állítják, hogy igen; és ezt az állásfoglalásukat azzal okolják meg, hogy Isten a következtetéseket mind előrelátta, és ezért szándékolta. Mások (Suarez, Lugo) szintén igent mondanak, de hozzátézik: a virtuális kinyilatkoztatások istenies hit tárgyává lesznek, ha az Egyház definiálja. Ma a hittudósok többsége a Salmanticenses (és Wirceburgenses) nyomán *nem*-mel felel; mert *a*) istenies hit tárgya csak az, amit Isten élénk tár hívés végett; de a következtetéseket nem ő tárja élénk, azokat nekünk kell kiszednünk; *b*) az istenies hit kizárólagos formai indítéka a kinyilatkoztató Isten tekintélye; a teológiai következtetésekből azonban az Isten tekintélyén kívül egy merőben emberi tekintélyű előzet is szerepel; s ezen nem változtat az egyházi előterjesztés sem, mely előterjeszti ugyan, mit kell hinni, de nem változtatja meg egy igazságnak a kinyilatkoztatáshoz való viszonyát.

2. Istenies és katolikus hit (*fides divina et catholica*) tárgya mindaz, ami Istentől ki van nyilatkoztatva és az Egyháztól hívés végett elő van terjesztve, akár ünnepélyesen akár a közönséges tanítás módján; vagyis a dogmák, még pedig teljesen olyan mértékben és fokon, mint az egyházi előterjesztés tartalmazza (17. § 3).

¹ Thom in Lombard. III 14, 1 sol. 4.

3. Az egyházas hit (*fides ecclesiastica*) tárgykörét teszik azok a teológiai igazságok (veritates theologicae; főként a teológiai következtetések, conclusiones theologicae), melyeket az Egyház kötelezőleg előterjeszt. Ezeket a hívők kötelesek belső hozzájárulással elfogadni, melynek egyrészt szilárd meggyőződésnek kell lenni, mert hiszen tévedhetetlen tanításra támaszkodik; másrészt vallási, sőt természetfölötti jellegűnek kell lennie, mert hiszen annak az Egyháznak szól, melynek isteni megbízása és fölkészültsége van a kinyilatkoztatással elválhatatlanul összefüggő tanítások hiteles előterjesztésére. Ezért az egyházas hit nem merőben emberi, jóllehet embereknek szól.

De nem lehet némely újabb hittudóssal (Schiffini, Tuyaeerts) mindjárt azt mondani, hogy istenies hit. Istenies hitnek ugyanis az Egyház a hittudósok egyetemével azt definiálja, melynek közvetlen formai indítéka a kinyilatkoztató Isten tekintélye; ámde közvetlen isteni tekintély csak azokat az igazságokat támogatja, melyek forma szerint ki vannak nyilatkoztatva. Az egyházi előterjesztés nem pótolhatja a formai kinyilatkoztatás hiányát. Az egyházas hit eszerint középhelyet foglal el az istenies és emberi hit közt; az emberitől megkülönbözteti teljes biztossága és vallási jellege, nevezetesen csiraszerű kinyilatkoztatottsága, az isteniestől az Egyház tekintélye mint közvetlen hitindíték. De az egyházas hit tényei azért folyhatnak az istenies hit erényéből. Az erény ugyanis mint állandó készség kiterjeszkedhet többféle tartalomra és tárgyra, amiknek végelemzésben azonos a rendeltetésük.¹

4. Vallási hozzájárulás (*assensus religiosus*) tárgya: 1. az Egyháznak hiteles, de nem tévedhetetlen előterjesztései, a nem Szent Péter tanítószékéből, ex cathedra történő hit- és erkölcsügyi pápai nyilatkozatok, az egyes püspökök vagy egyházmegyei, illetőleg tartományi zsinatok és a római kongregációk tanításai. 2. Azok a tanítások, melyeket a hittudósok egyértelműleg teológiai igazságokként adnak elő. Ennek a kétfajta tanításnak nem jár ki az egyházas hit, mert hisz nem tévedhetetlen tanítások; de nem is merőben közönséges emberi hozzájárulás, hanem vallási, mert Isten alapította tekintély váltja ki (a hittudósok egyértelmű állásfoglalása is a magiszteriúmmal való szerves összefüggésnél fogva az Egyháznak rendes tanítását juttatja kifejezésre). Ugyanezért ez a vallási hozzájárulás nem lehet merőben tiszteletteljes hallgatás (silentium obsequiosum), vagyis merőben külsőséges elfogadás, mint azt némely újabb hittudós gondolta a teológusok túlnyomó többségének helyes fölfogásával szemben, mely ama tanításoknak lélekben való elfogadását követeli, tehát *belső hozzájárulást* sürget. Így követeli ezt ugyanis az Egyház iránti vallási tiszteletünk; ha a közönséges életben is szakembereknek, szülőknak, tanítóknak stb. megállapításait lélekben elfogadjuk, jóllehet azok nem tévedhetetlen fórumok, fokozott mértékben meg kell ezt tenni az Egyházzal szemben, melyet a Szentlélek vezet. Annyival inkább, mert az egyházi előjárók ilyen hozzájárulást követelnek is, amint ez kitűnik pl. IX. Piusnak 1863-ban a müncheni érsekhez írt leveléből.²

Amint tehát minden törvényes előjárónak tartozunk engedelmeskedni, ha csak adott esetben nincs rendkívül súlyos ok arra a föltevésre, hogy parancsa bűnre szólít, ugyanígy tartozunk engedelmeskedni a hitelesen (ha nem is tévedhetetlenül) tanító Egyháznak, hacsak nincs rendkívül súlyos okunk arra a föltevésre, hogy adott esetben tévedést terjeszt elő. A merőben vallási hozzájárulás ugyanis a dolog természete szerint *nem föltétlen és nem visszavonhatatlan*. Hisz a tanító szervek, melyeknek szól, tévedhetnek; és ezért a vallási hozzájárulásban mindig benne van az a magátólértődő, hallgatag gondolat: a tanító szervek a jelen esetben nem tévednek. Ha tehát valakinek igen komoly és súlyos okai volnának (ami a gyakorlatban alig fordulhat elő) az előterjesztett tétel ellen, belső hozzájárulását egyelőre fölfüggeszthetné. Minthogy azonban a tanító Egyház Isten kegyelmi vezetése alatt áll, és

¹ Cf. *Thom* III 54, 4c.

² *Denz* 1687; tehát elvetésük egyúttal súlyos bűn a kormányzó Egyház iránti köteles engedelmesség ellen.

előterjesztéseiben emberileg is igen nagy körültekintéssel jár el, a preszumpció mindig az egyházi tanító szerv állásfoglalása mellett van; és ezért a közönséges nehézségek nem adnak jogcímet a lélekben való, benső hozzájárulás fölfüggesztésére. Egyébként nem kell figyelmen kívül hagyni, hogy a tanítószerveknek nem tévedhetetlen állásfoglalásai egy-egy hit- vagy erkölcsügyi kérdésben általában csak az adott körülményekre és a kérdés adott állására vonatkoznak; tehát nem zárják ki, különösen forrongó kérdésekben, később fölmerülő új szempontok és érvek alapján a porújítás lehetőségét (pl. Galilei esetében).¹

5. Teológiai hozzájárulás (*assensus theologicus*) jár ki a teológiai igazságoknak, melyekre valaki mint hittudós jött rá, melyeket azonban az Egyház sem tévedhetetlenül, sem merőben hiteles formában nem terjesztett elő. A teológiai tevékenység ugyanis a kinyilatkoztatott igazságok összefüggéseit és folyamányait kutatja; és nem volna sem észszerű sem kegyeletes dolog a hívő elmével megismert igazság ellen tusakodni.

Függelék. *Lehet-e egy személynek ugyanarról az igazságról egyszerre hite és tudása?* – Itt szó van 1. *egy* és ugyanarról a *személyről*; mert nyilvánvaló, hogy amit az egyik hisz, az a másikra nézve lehet tudás és fordítva; 2. *lehet-e egy időben* hinni és tudni; mert hisz megtörténhetik, hogy amit valaki előbb csak hitt, azt utóbb tudja, és így a hit állapotával megfér a tudás ténye; különben a tudás ténye megszüntetné a hit erényét, mely a kegyelemtan szerint csak a hittel ellenkező bűn által vész el. A kérdés tehát az: A tudás állapotával megfér-e a hit ténye? S még itt is ki kell kapcsolni a *közvetlenül nyilvánvaló* tudást; hisz amit közvetlenül nyilván látok, nem hihetem egyúttal; pl. hogy vagyok, hogy az egész nagyobb valamely részénél. A kérdés tehát végelemzésben így alakul: Amit közvetett nyilvánvalósággal tudok (következtetés útján), azt vallhatom-e igaznak a kinyilatkoztató Isten tekintélye alapján is?

A *tomisták* Szent Tamással² általában *nem*-mel felelnek a föltett kérdésre. Mert *a)* a hit az Apostol³ szerint «a láthatatlanok bizonyossága»; tehát a látás kizárja a hitet. És ezen a nézeten vannak a szentatyák⁴ is. *b)* Amiről az ember a dolog tartalmi nyilvánvalósága alapján meg van győződve, azt nem vallhatja utóbb igaznak tanu tekintélye alapján; s ha néha fönnforog ez a látszat, a dolog voltaképpen úgy van, hogy ez esetben az ember belátja a tanubizonyosságnak és a dolog tartalmi evidenciájának egybevágóságát, és ez a belátás lesz a hozzájárulás indítéka; úgy hogy ennek következtében a meggyőződés erősebbé válik, de nem lesz két fajta, mert nincs két formai indítéka (Salmant.). Viszont Albertus M., Halensis, a 17. századi nagy *molinista* teologusok és ma a hittudósok többsége *lehetségesnek* tartják, hogy az ember egyszerre tudja és higgye ugyanazt az igazságot. Érveik: *a)* A vatikáni zsinat szerint⁵ istenies és egyházas hittel kell elfogadni mindazt, ami a kinyilatkoztatásban benne van; ám a kinyilatkoztatásban több olyan igazság van, amelyeket bizonyítani, tehát tudni is lehet; pl.: «az Istenhez járulónak hinni kell, hogy vagyok».⁶ Igaz, a tomisták erre azt felelik Szent Tamással: Amit lehet bizonyítani, mégis szerepelhet a hit tárgyai közt; részint mert velük összefügg, részint mert akad, aki nem tudja bizonyítani, és annak hinni kell; továbbá: Isten létét lehet tudni, de Szentháromságát hinni kell.⁷ *b)* A tapasztalat azt mutatja, hogy az ember ugyanazt az igazságot vallhatja két indítékból is: egyrészt mert átlátja tartalmát, másrészt mert szavahihetően tanúsítják; pl. ezt: senki sem adhat egy könyöknýt sem a magasságához.

¹ Lásd Schütz A. Egyháztörténelem 40. § 3.

² Thom III 67, 3; 2II 1, 4 5.

³ Heb 11,1.

⁴ August. in Jn 79, 1; 40, 9; Greg. M. Dial. VI 6.

⁵ Vatic. 3 cp 3 Denz 1793.

⁶ Heb 11,6.

⁷ Thom 2II 1, 5 ad 3 4.

Összemérés. Szent Tamás fölfogása a Salmanticenses indokolása miatt elsőbbséget érdemel, de csak abban az esetben, ha a tétel tartalma egészen nyilvánvaló; ha ugyanis nem egészen világos (s ez a gyakoribb eset), mindig van helye tekintélyre támaszkodó hozzájárulásnak is. Ilyenformán a két fölfogás közt nincs is oly nagy eltérés, mint első tekintetre látszik.

4. A hit alanyi elvei.

A hittényben szerepet visz az értelem, az akarat és a kegyelem.

1. Az **értelemnek** a hittényben kétféle szerepe van: előkészítő és végrehajtó. Minthogy a hit kinyilatkoztatott igazság elfogadása isteni tekintély alapján, az értelemnek *előkészítő szerepe* abban áll, hogy a lélek elé állítja a hitnek mind formai mind anyagi tárgyát (mind indítékát mind tartalmát). Hittény csak akkor jöhet létre, ha egyfelől meg vagyunk győződve, hogy egyáltalán van kinyilatkoztató isteni tekintély (hitelőzet) és hogy Isten a kérdéses esetben adott kinyilatkoztatást (hihetőségi és hitindíték, formai tárgy), másfelől pedig tudomásunkra jutnak az egyes kinyilatkoztatott igazságok (tartalom, anyagi tárgy).

1. A *kinyilatkoztató isteni tekintély létezéséről való meggyőződés* azonos Isten létének és mivoltának legalább homályos ismeretével. Útja tehát a természetes istenismerés útja (24. §).

2. Ami a *kinyilatkoztatás tényének megismerését* illeti: Már a hívés előtt meg kell győződve lennünk, hogy Isten szólt; különben hitünk nem lehetne észszerű.¹ Ennek a bizonyosságnak természetesen nem kell a legmagasabb fokúnak lennie (matematikai vagy metafizikai bizonyosság); elég az ú. n. *erkölcsi bizonyosság* (6. § 1). Ez a bizonyosság azokból az érvekből táplálkozik, melyekkel az apologétika Jézus Krisztus isteni küldetését és az Egyház krisztusi rendelését igazolja, tehát történeti és bölceleti megfontolásokból. Továbbá a hit egyetemes kötelező és szükséges voltából az is következik, hogy elég, ha ez a bizonyosság viszonylagos; vagyis elég, ha érvei kizárnak minden kétséget a hinni-készülőnek értelmi igényeit tekintve, és nem okvetlenül abszolút értelemben. Ha eszerint a tudományos igényű hívőnek abszolút bizonyosságra kell is törekednie, amilyent az apologétika érvei nyújtanak, a csekélyebb értelmi igényekkel élőknek elég ezeknek az érveknek (csodák, az Egyház apostoli folytonossága stb.) homályos ismerete; vagy éppen közvetett bizonyítékok, amilyeneket emberek vagy intézmények mint a kinyilatkoztatásnak természetszerű képviselői nyújtanak: szülők, szentéletű emberek, papság tanítása, az Egyház konkrét élete, istentisztelete stb. Ezen nem kell megütközni; az élet egyéb vonatkozásaiban is döntő szerepet visz a viszonylagos és közvetett bizonyosság. A legkevésbé dologra nézve tud még a tanultabb ember is abszolút, a dolog átértéséből fakadó meggyőződésre jutni; gyakorlati és elméleti kérdésekben lépten-nyomon mások tekintélyére vagyunk utalva. Nem csoda tehát, ha a hitéletben, a legnagyobb egyetemességre hivatott és legalapvetőbb téren is így van.

3. Hívés előtt tudni kell, hogy a *hívés végett előadott tétel ki van nyilatkoztatva*. Ennek a megállapítása is az értelem dolga. Hogy valami kinyilatkoztatott igazság, azt ugyan az Egyháznak nyilvános ünnepélyes vagy rendes tanítása mutatja meg; de ez a nyilvános tanítás nem jut el mindenkihez közvetlenül. Azonban itt is értelmi igényeinek megfelelő módon eligazodhatik mindenki. Tanultabb ember csak némileg is gondos vallási nevelés során megtudja, mik az egyházi tanításnak főbb pontjai; a kevésbé tanult is azt, amit kifejezetten hisz (a hitvallásból, a nyilvános istentiszteletből stb.), könnyen és biztosan az Egyház egyetemes tanításaként fogja föl; a többit pedig belefoglalja abba az általános hitténybe: Vallom mindazt, amit az Egyház hívés végett előad (burkolt hit, fides implicita).

¹ Cf. *Denz* 1171 1622–1627 2025.

Az értelemnek *végrehajtó szerepe* is van a hittényben; az értelem ugyanis a hittény közvetlen alanyi elve; a hittényt közvetlenül az elme csiholja ki önmagából (*fides est actus elicited intellectus*).

Ez biztos igazság szemben a nominalistákkal, akik a hitet az akarat közvetlen tényének minősítik az értelem kizárásával (*fideizmus*); továbbá a tőlük leszármazó régi és új protestánsokkal és a modernistákkal szemben, akik a hitet elsősorban a szív ügyének, értelemnek minősítik. Tételünk közvetlenül következik a hit katolikus fogalmából. Hinni ugyanis annyi, mint igaznak tartani valamit; ez pedig az értelem dolga. Ezt csak akkor lehet tagadni, ha a hit tárgyául nem az igazságot jelöljük meg. Világos a Szentírás beszéde is: «Mi elhittük és megismertük, hogy te vagy a Krisztus, az Isten Fia»; Isten erejében legyőzünk «minden magasságot, mely fölemelkedik Isten ismerete ellen, és szolgásgba hajtunk minden értelmet Krisztus engedelmségére».¹ A hagyomány állásfoglalása eléggé kitűnik abból, hogy az Egyház elméletben és gyakorlatban a hitet mindenkor dogmatikai hitnek fogta föl: hitvallást kívánt, katechézist adott, máshitűeket, eretnekséget elítélt stb. (82. § 1).

2. Az **akaratnak** a hittény valósításában szintén előkészítő és végrehajtó szerep jut.

Előkészítő szerepe részben negatív, részben pozitív. *Negatív* föladata: energikusan elhárítani azokat a lelki és erkölcsi akadályokat, melyek útját állják, hogy az elme meghódoljon a kinyilatkoztató Isten tekintélyének. Ilyenek a bűnös szenvedélyek, nevezetesen: kevélység és kegyeletlenség; hitetlen és közömbös olvasmány és társaság; a hit szerinti élettől irtózó kényelmesség, az érzéki világba tapadó földhöz-ragadtság; napjainkban pedig főként egy általános lelki elgyöngültség és a hit világával szemben való ideges vakoskodás.²

Pozitív föladata abban áll, hogy a kinyilatkoztatás hihetőségének tanulmányozásában, illetőleg megismerésében egyengetnie kell a meggyőződés útját. Akár magasabb tudományos akár egyszerűbb igényekkel közelít valaki a kinyilatkoztatás hitelreméltóságának kérdéséhez, mindjárt megrögzött balítéletek, tetszetős álérvek, hangzatos jelszavak egész erdejével kerül szembe; a kinyilatkoztatás hihetőségének megállapítása nem közönséges logikai nehézségeket rejt szigorú gondolatmeneteivel és átfogó érveléseivel, melyeknek állandó védő harcot kell folytatni az élet, a történelem, tekintélyes nevek, egyéni szenvedélyek és ellenkező vágyak szinte kifogyhatatlan ellenérveivel. A nehézségek e sűrűjén át csak az igazságot éhező és szomjazó lelkület, csak a legfőbb kincs keresésére indult szívós kitartás, egészséges, élni akaró, a beteges kétség és agyaskodás árnyait energikusan tovaűző életlendület tud utat vágni a hitkötelezettség imperativusához. Mindez természetesen nem zárja ki, hogy adott esetben nem léphetnek sorompóba kedvező hangulat, szívigények, temperamentum és más külső tényezők is, melyekről sok megfontolnivalót mond a megtérések története.³

Az akarat *végrehajtó szerepe* a hitben: Az akarat parancsszava hajlítja az értelmet a kinyilatkoztatott igazság elfogadására (*fides est actus imperatus a voluntate*), még pedig úgy, hogy a hívő állásfoglalás szabad elhatározás következménye. **A hittény szabad tett.** Ez *hittétel*. A vatikáni atyák kiközösítik azt, aki állítja, hogy a «hívő meggyőződés nem szabad tett, hanem emberi ésszel szőtt érvek szükségképes terméke».⁴ Ez a kánon a félracionalista Hermes ellen irányul, aki különbséget tesz ész-hit és szív-hit között, az előbbit érvelés eredményének vallja és csak az utóbbit, a szeretet vezérelte hitet tekinti szabad elhatározás eredményének és Isten ajándékának.

¹ Jn 6,70; 2 Cor 10,5; cf. Heb 11,3 és mindazokat a helyeket, melyek a hitet megkülönböztetik a reménytől: 1 Cor 13,13 2 Cor 5,7 Eph 3,12 stb.

² Lásd R. *Guardini* Unterscheidung des Christlichen 1935. 240–304. lap.

³ L. *Semeria* Le vie della fede 1903; K. *Pfleger* Geister, die um Christus ringen 1935; S. *Lamping* Menschen, die zur Kirche kamen 1935.

⁴ Vatic. 3 c. 5 de fide; cf. cp 3 és Trident. 6 cp 6 *Denz* 1814 1791 797 s.

A *Szentírás* szerint a hit érdemszerző, a hitetlenség büntetésre méltó: «Aki hiszen és megkeresztelkedik, üdvözülni fog; aki nem hiszen, elkárhozik»; «Aki öbenne (az Isten Fiában) hiszen, meg nem ítéltetik; aki pedig nem hiszen, már megítéltetett, mert nem hitt az Isten egyszülött Fia nevében.»¹ Továbbá a hit kifejezett parancs tárgya, tehát az akaraton is fordul: «Ez az ő parancsa, hogy higgyünk az ő Fiának, a Jézus Krisztusnak nevében.»² A *hagyomány* tanítását, mely Irén óta igen határozott, Szent Ágoston foglalja össze: «Valaki az Egyházba jöhet akaratlan, az oltár elé mehet akaratlan, szentséghez járulhat akaratlan; hinni nem tud, csak akarva».³

A *teológiai megokolást* a hittudósok Szent Tamás⁴ nyomán a következőképp adják: A hit mint igaznaktartás értelmi hozzájárulás. Az értelem azonban nem szabad önelhatározásra képes tehetség; tehát az értelmi tények nem lehetnek szabadok, amennyiben közvetlenül az értelemből fakadnak, hanem csak amennyiben az akarat parancsára hajolnak; szabadok nem elicitive, hanem imperative. Már most az akarat nem parancsolhat rá az értelemre, hogy lássa be egy igazságnak tartalmi (belső) nyilvánvalóságát. Itt is van jelentős szerepe; amennyiben az értelmet energikusabban ráirányítja a kérdéses igazság odaadó szemléletére, az egész lelket készenlétbe helyezi, hogy az igazság világítását öntevékenyen fölvegye magába, és amennyiben a nyilvánvalóság következtetésen alapul, az előtételeket állandóan a tudat elé tárja. Továbbá, ha az értelem világosan látja egy tétel nyilvánvalóságát, nincs az akaratnak hatalma eltiltani a hozzájárulástól; így a matematikai, fizikai tételeknél, a tudományos hit legtöbb megállapításánál. Ha azonban a tartalmi nyilvánvalóság hiányzik, van módja az akaratnak az értelmet hozzájárulásra indítani, de vissza is tudja tartani (megvan az ellenmondás és a cselekvés szabadsága, *libertas contradictionis et exercitii*); továbbá van módja beleegyezésre indítani, de ellenkezésre is, elfogadásra vagy visszautasításra (megvan az ellenkezés szabadsága, *libertas contrarietatis*). Ám ez az eset főnforog a hitténynél. Itt ugyanis Isten tekintélye alapján fogadjuk el az igazságot. Ha t. i. nyilvánvaló is, hogy a kinyilatkoztató Isten tekintélye előtt meg kell hajolni, nem nyilvánvaló, hogy a jelen esetben csakugyan szólt az Isten. A hihetőség ítélete annyi nehézséggel áll szemben, melyeket sokszor még tetéz a kérdéses tétel tartalmi nehézsége, hogy itt az elme arra van fölhíva, hogy jó darab úton tovább menjen, mint amire a logikai indítékok készítenek. Azt a távolságot tehát, mely a hihetőség logikai, indítékai és a hittény közt fönnáll, csak a szabad önelhatározás lendülete tudja leküzdeni. Nem lényegesen más a helyzet akkor sem, ha valaki teljesen és nyilván átlátja a hitelözetet: akkor is az elé a föladat elé van állítva, hogy a kérdéses igazságot ne csak mint konkluziót fogadja el, hanem a kinyilatkoztató Isten iránti hódolatból; ez pedig akarat tény.

Ebből *következik*: 1. Ami nem lehet szabad elhatározás tárgya, nem tartozik a hittényhez; pl. Isten létének vagy a kinyilatkoztatás tényének nyilvánvalósága. 2. A hit megszerzésében és a hitre vezető nevelő vagy lelkipásztori tevékenységben a döntő szerepet akárhányszor nem a hihetőségi indítékok viszik, hanem olyan mozzanatok, melyek az akaratra hatnak; a lelki vezetésnek tehát ezeket nem szabad elhanyagolnia.

3. A **kegyelem** szerepe a hittényben. A hit üdvösségünk kezdete és gyökere; mint ilyen lényegesen természetfölötti tevékenység. Hittétel, hogy *a hittény a kegyelem segítségével jön létre, még pedig minden egyes mozzanatában*:

Isten gyógyító és segítő kegyelme kíséri már a hit felé irányuló első lépéseket, a hihetőségi meggyőződés megszerzését; gyógyító és fölemelő kegyelem irányítja a hihetőség és hitkötelezettség gyakorlati ítéleteit és kelti föl a hívésre hajló áhitatot (*pius credulitatis*

¹ Mc 16,16, Jn 3,18; cf. 6,28 1 Jn 3,28 5,10; Rom 2,8 4,15.20 9,30 15,18 Gal 2,16 Heb 10,38 11,6.

² 1 Jn 3,23; cf. Jn 6,26.

³ *August.* in Jn 26, 2; cf. *Spirit. et litt.* 31 ss.; *Iren IV* 37, 5.

⁴ *Thom II* 4 Verit. 14, 1.

effectus); fölemelő kegyelem világosítja meg az értelmet és indítja az akaratot a hittény létrehozásában. Mindez hitigazság a pelagiánusokkal és szemipelagiánusokkal szemben (lásd 76. § 1–3). Ha tehát valaki merőben észbeli belátás alapján hihetségesnek tartaná Isten szavát és jólélekkel el is fogadná, annak hite nem volna üdvösségre vezérlő istenies hit.

Ebből nevezetes *következmény* foly: Az igazi istenies hit tényében az elme csak igazsághoz járulhat hozzá; vagyis az igazi hitbizonyosság nemcsak határozott értelmi állásfoglalás (determinatio mentis ad unum), hanem egyben *az elmének az igazságban való megállapodása* (determinatio mentis ad verum), amint ezt már az V. lateráni zsinat megállapítja, és a vatikáni zsinat megismételi.¹ A kegyelem a hittényben ugyanis arra van hivatva, hogy az értelmet felsőbb fokon segítse a maga természetszerű tevékenységében; az értelemnek természetszerű tevékenysége pedig az igazságnak befogadása (tévedést vallani rendeltetése ellenére van); már pedig Isten kegyelme nem működik közre abban, hogy valaki a tőle megállapított természeti rend ellenére cselekedjék. Megtörténhetik tehát, hogy valaki igaz hitre irányuló törekvésében egészen jóhiszeműleg tévedésbe egyezik bele, vagy kinyilatkoztatásként vall olyant, ami nem az; és minthogy jó lélekkel igaz hitet keresett, az akaratot segítő kegyelem közreműködése következtében e hite érdemszerző is lehet; de az nem lesz igazi hittény: a kinyilatkoztatott igazságnak mint olyannak elfogadása.

Ebből ismét az következik, hogy *az igazi hittény* természeténél fogva megingathatatlan és *visszavonhatatlan*. Szabad akaratánál fogva az embernek arra ugyan van képessége és szabadsága, hogy hitét utóbb visszavonja; de nincs rá erkölcsi joga, és nem lehet rá etikai indítéka. Semmi sem indokolhatja ugyanis az isteni igazságtól való elfordulást. Következésképp kísértésként el kell utasítani minden hitellenes nehézséget, azokat is, melyek olyan átmeneti kornak sajátossága, amilyen a mienk; mintha t. i. a hit világa nem volna valóság, hanem jámbor képzelet vagy óhaj, mert nem érezteti foghatóan a sodró erejét; vagy mert nem a hit irányítja ma a nagy tömegeket. Meg kell ugyanis gondolni, hogy a hit gyökere és alapja a megnyilatkozó Isten, maga az Igazság. Ezt semmiféle «nehézség» meg nem ingathatja, és aki előtt egyszer megjelent és aki egyszer felesküdt neki a hitben, nem veheti revízió alá, sem el nem utasíthatja többé.² Istennel csak örök szövetséget lehet kötni. A nehézségek nem férközhetnek be a hit szentélyébe, hanem csak a pitvarba, a hitelözetbe, vagyis arra a területre, amely az értelem és szabadakarat uralma alatt áll, ahol tehát a hitnehézségekkel meg lehet és meg kell küzdeni: «A hitetlenség következtében törtek le (a zsidók az Üdvözítő szent nemes olajfájáról); te pedig a hit által állasz; tehát ne légy fennhéjázó, hanem félj!»³

19. §. A hívő tudás.

Bartmann I § 11; *van Noort* De fontibus append.; *Pesch* I n. 12 19; *Scheeben* I 358 419; *Hettinger* 824 852; *Petavius* I prol. 3 6; *Cano* IX X; *Lomb.* 1 d. 1; *Thom* I 1 és a kommentátorok e helyekhez. – *Denzinger* Vier Bücher der relig. Erkenntnis 2 k. 1856 k.; *Kleutgen* Theologie der Vorzeit V² 1874; *Einig* Glauben und Wissen in wechselseitiger Förderung 1906; *Schütz* A. Katolikus világnézés; Hittudomány és hitélet (Örség 1936. 3. és 10. sz.).

1. A hívő tudás föladatköre.

1. **Lehetséges, sőt szükséges a hitigazságoknak valamilyen értése.** Biztos a vatikáni zsinatnak a hit és értelem viszonyáról föllállított tanítása értelmében.⁴

¹ Later. V *Denz* 738; Vatic. 3 cp 4 *Denz* 1997.

² Vat. 3 c. 6 fid *Denz* 1815.

³ Rom 11,20.

⁴ Vatic. 3 cp 4 *Denz* 1795 ss.

A *Szentírás* egyenest biztatást ad a hitigazságok tüzetesebb földolgozására: «Járjatok méltóan az Istenhez, mindenben kedvére legyetek, minden jócselekedetben gyümölcsözzetek és növekedjete az isteni tudományban». ¹ A *szenatyáknak* az apologéták és az alexandriaiak kora óta jelszava a szentágostoni értést kereső hit (fides quaerens intellectum). ² Egész munkásságuk bőséges tanuságot tesz róla, mennyire komolyan vették ezt a programot; és hogy nem tekintették néhány tudós kiváltságának, bizonyítják homiliáik, melyekben Szentírás-magyarázat alakjában sokszor a legmagasabb szellemi erő kifejtésre hívó gondolatmeneteket tárják a közönséges hívők elé is. Ugyanezt következteti a *teológiai megfontolás* mindenekelőtt a *hivés katolikus mivoltából*. Hinni ugyanis annyi, mint igaznak tartani az isteni kinyilatkoztatásokat; és ha az igaznaktartás isteni tekintélyre támaszkodik is, és ha tartalma a kinyilatkoztatásból van is merítve, lehetetlen volna az értelemnek az igaznaktartás, ha legalább valamiképp nem tudná, mit tart igaznak; valamilyen elgondolás, tartalmi tudat-megjelenítés, azaz értés nélkül nincs igaznaktartás. Ezért a kifejezett hittel (fides explicita) okvetlenül velejár valamilyen értés is. Ugyanez következik *szellemünk természetéből* is. Eszes voltáról nem mondhat le semmiféle tevékenységében. S ezt követeli a *hit méltósága* is: A hittartalom igazság; az igazságnak pedig legsajátosabb jellege, királyi méltósága az érthetőség.

2. A *hivő értés* a dolog természete szerint *különböző fokozatokat* enged meg. A hívő értés ugyanis a hitigazságoknak értelmi földolgozása; ez pedig az értelmi tehetség és az erő kifejtés különbözősége szerint különféle fokban sikerülhet.

A *közönséges hívő értés* csak arra szorítkozik, hogy a kifejezett hit tartalmát annyira fölfogja, amennyire okvetlenül szükséges a hittételek igaznaktartásához. Ez a hívő értés, mely megvan minden hívőben azokra a hitigazságokra nézve, melyeket kifejezetten hisz, nem lépi át a hitigazságok közvetlen tartalmának határait. *Magasabbfokú* a fejlettebb hitismeret, melyet az alexandriaiak γνῶσις-nak, Szent Ágoston intellectus fidei-nek neveztek. Ez magasabb értelmi igényekkel és rátermettséggel dolgozza föl a hittartalmat, és eredményképp olyan tudást is hoz létre, mely tartalmilag meghaladja a hitigazság tartalmát. A magasabbfokú hívő értés kétféle: Ha inkább intenzív vallási életnek következménye, akkor szemlélődő, *kontemplatív*; ha pedig megfeszített tanulmány eredménye, akkor *tudományos* hitismeret, scientia fidei, melyet ezután egyszerűen hívő tudásnak akarunk nevezni.

A hívő tudás föladatköre a következő: A hívő tudás irányulhat a hit tárgyaira (fides quae creditur); és itt az lesz a törekvése, hogy a hitigazságokat lehetőség szerint meghódítsa az értelem számára: *spekulatív* föladat. Irányulhat azonban a hívés tényére is (fides qua creditur); és itt hivatva van megállapítani az egyes hitigazságok jellegét: *pozitív* föladat. A pozitív föladatot kétféleképp lehet megoldani: 1. Egy hitigazságra nézve, melyet a hiteles egyházi előterjesztésből ismerünk és hittel elfogadunk, kimutatjuk, hogy a hit forrásai, a Szentírás és a hagyomány tartalmazzák; magát a Szentírást és hagyományt pedig mint kinyilatkoztatott tényeket hittel fogadjuk. Ezzel *dogmatikai* föladatot végzünk. 2. Kiindulhatunk azonban abból a módszeres föltevésből is, hogy Szentírás és szenthagyomány nem hívő lélekkel elismert hitforrások, hanem egyszerűen történeti okmányok, melyekből történeti módszerrel és bölcséleti megfontolásokkal igazoljuk az egyes hitigazságokat, főként azonban Jézus Krisztus isteni küldetését és az Egyház krisztusi jellegét; és ezzel észszerű megalapozást adunk a hitigazságok egész rendszerének: *apologétikai föladat*.

¹ Col 1,9.; cf. 1,18 2,2 10, 3,10 Phil 3,10 1 Cor 1,5 Rom 15,14 2 Pet 3,18 Eph 1,17 3,18 4,15 1 Pet 3,15.

² Barnab. 1, 6 (a γνῶσις; a πίστις; lánya). Herm. vis. 3, 8, 5; Clem. A. Strom. 5, 1; 7, 10; Tert. Praescr. 12 14; Aug. Trin. XIV 1, 3; Serm. 240, 1; 105, 3 stb.

A *spekulatív föladat* megoldását megkísérelheti a hívő elme egyes hitigazságokkal és a hitigazságok egészével szemben. Az *egyes hitigazságok tekintetében*¹ a hívő elme meg tudja mutatni, hogy

1. Azok nem *tartalmaznak logikai ellenmondást*. A hittitok tartalmát ugyanis analog fogalmakkal jelenítjük a tudatban, és azok nem annyira világosak, hogy ellenmondásba keveredjenek a logika elveivel vagy a metafizika tényeivel (l. pl. a Szentháromságra nézve 41. §). A hívő elmének ez a munkája azonban merőben negatív, és korántsem jelenti azt, hogy betekintést szerezhettünk a hittitok pozitív lehetőségébe; a hittitok alanyából nem tudjuk levezetni az állítmányt, csak azt tudjuk megállapítani, hogy az elme az ész nevében nem emelhet kifogást; így egy építmény vagy gép tervrajzából esetleg meg lehet állapítani, hogy a mechanika egyetlen törvénye ellen sem vét; de ezzel még nincs bebizonyítva, hogy úgy amint van, keresztül is vihető. Tehát hit és ész között nem lehet ellenmondás.² Az ilyenek látszata csak úgy támadhat, hogy valaki vagy a hitigazságokat értelmezi tévesen, vagy pedig emberi vélelmeket tart igazaknak.³ – Ha szentatyáknál vagy hittudósoknál találkozunk itt-ott a Tertullianus-féle «*Credo quia ineptum*» jelszóval, az ortodox atyák és teológusok, különösen a misztikusok, nem akarnak ezzel egyebet, mint színes körülírást adni Szent Pál szavának: «A zsidók jeleket kívánnak, a pogányok meg bölcseséget keresnek; mi azonban a megfeszített Krisztust hirdetjük, aki a zsidóknak botránkozás, a pogányoknak pedig bolondság»;⁴ amint ez kitűnik magának Tertulliánnak szavaiból is.

2. *Pozitív* tekintetben a hívő elme képes a hittitok eszméltetésére szolgáló *fogalmakat* tartalmilag kidolgozni, mint pl. a szubstancia, vonatkozás, járulék, személy, természet stb. fogalmát; s ezzel jól láthatókká teszi azokat a kapaszkodókat, melyekben az elme megfogódzik, mikor a hittitokról gondolkodik. Sőt mikor gondosan megállapítja ezeknek a fogalmaknak analog jellegét, (pl. Istenben a személyt mint szubszisztáló vonatkozást), több-kevesebb pontossággal megvonja a titokszerűségnek határait; elménk számára pedig nem csekély világosság, ha megtudjuk, hol végződik az ésszel fölérhetőnek területe, és hol kezdődik a titok tartománya.

3. Jóllehet a hívő elme nem tud belelátni a titok legbelső tartalmába, mindamellet legtöbbször talál benne olyan *mozzanatot*, melyet magát nem tud ugyan levezetni észigazságokból, de *belőle logikailag le tudja vezetni* a titok többi mozzanatát (így pl. a Szentháromságot abból, hogy Istenben van két produktív eredés [p. 415](#); a megszentelő kegyelem mozzanatait abból, hogy a kegyelem az isteni természetben való részesezés, *consortium divinae naturae* 81. § 2). Így a hittitok mozzanatai közt belső harmóniát lehet megállapítani, különösen ha a természet rendjében találunk valóságokat, melyek hasonlóságot mutatnak a hittitok alapmozzanataival; amint pl. Szent Ágoston az emberi szellem értelmi és akarati tevékenységét fölséges módon föl tudta használni a szentháromsági vonatkozások megvilágítására (27. §). Ezek a termékeny hasonlóságok a természeti *teológiai analógiák*. – Amikor nem magát a titokzatos isteni valóságot vagy működést kifejező titokról van szó, hanem a titokzatos *isteni művekről*, a hívő elme

4. Isten titokzatosabb műveit meg tudja világítani olyanokkal, melyek szembetűnőbb vagy kevésbé titokzatos vonásokkal tárulnak elénk; így pl. az eucharisztiai Krisztus tulajdonságait a föltámadott Krisztus tulajdonságaival. Ezek a *hitanalógiák*.

¹ Itt csak a κατ' ἔξοχῆν hitigazságokról, a *hittitokról* van szó; és nem azokról a merő észigazságokról, melyeket a kinyilatkoztatás tartalmaz; hisz ezeket a hívő elme ép úgy kezelheti mint más bölcséleti igazságokat: kifejti és igazolja a bölcsélet módszereivel.

² *Anselm.* Ep. 2, 41: Illis rationabiliter ostendendum est, quam irrationabiliter nos contempnant. Cf. *Thom* I 1, 8; 2II 2; 10 ad 2; *Gent.* I 9.

³ *Vatic.* 3 cp 4 *Denz* 1797 cf. 738.

⁴ 1 Cor 1,22; *Tertul.* De carne Christi 5.

5. Összefüggésbe tudja hozni az Isten titokzatos művét *Isten* lényegének már megismert tulajdonságaival, és megmutatja, hogy Istennek ésszel megismert tulajdonságaival, nevezetesen végtelenségével és szentségével mennyire egybevág, mennyire méltó Istenhez, és mennyire megfelel a mű az Alkotó mivoltának; vagyis az Istenből mint *causa exemplaris*-ből magára a műre is vetít világosságot. Ugyanígy meg tudja mutatni, hogy egy-egy titokzatos isteni mű mennyire megfelel céljának, illetőleg az ember rendeltetésének, vagy a teremtés egyetemes céljának, vagy pedig a máshonnan megismert *isteni ideáknak*. Végül sokszor meg lehet mutatni, hogy a természetfölötti tények és titkok mennyire egybevágnak a *természet igényeivel*, mennyire tekinthetők természeti szempontok folytatásának és megkoronázásának. Ez a három szempont együtt teszi azt, amit a hitigazságok illőségének, *convenientia*-jának nevezünk.

6. A hívő elme legtermékenyebb és leghálásabb föladata a kinyilatkoztatott igazságokból biztos észigazságok segítségével *következtetéseket* levonni. Ezek a *teológiai konklúziók* (17. §) lépésről-lépésre föltárják a kinyilatkoztatás tartalmi gazdagságát, és elsősorban jelölnek ki olyan területet, mely az egyszerű hit határain túlmegy, vagyis tartalmi bővülést jelent az egyszerű hittel szemben. Ebben a tevékenységben a kinyilatkoztatott igazságok (biztos észigazságokkal együtt) tudományos *elvekként* szerepelnek.

7. A *hitigazságok összességét tekintve* pedig a kinyilatkoztatott tételek legtöbbször képesek az ész úgy odaállítani, mint egyetemesebb kinyilatkoztatott tételek következményeit. A teológiai konklúziók és a kinyilatkoztatott igazságoknak következményekként való kezelése teszi elsősorban lehetségessé, hogy a kinyilatkoztatás egész tartalmát az elme néhány elvből vezesse le, vagyis bizonyítsa, és így a hit egész tartalmát összefüggő igazságok rendszerének tüntesse föl. Természetesen a pozitív (dogmatikai és apologetikai) föladat megoldása is *bizonyítás*. Ez a két fajta bizonyítás és az általa elérhető rendszeres összefűzés teszi elsősorban tudományos, teológiai tudássá a hívő tudást (22. §).

2. A hívő tudásnak a hithez való viszonya.

1. A hívő tudásnak a *hittényhez* való viszonya a következőképp alakul: A hit alanya a kegyelem segítségével természetfölötti tevékenységre képesült elme, s ezért a hittény lényegesen természetfölötti tény. A hívő tudásban az elme (nem a kegyelemnek, legalább nem a gyógyító kegyelemnek segítségével¹) önerejére támaszkodva, természeti úton szerzett fogalmaival és természeti kombináló képességével, természeti erő kifejtéssel iparkodik belehatolni a hitigazságok tartalmába és összefüggéseibe. Ennyiben a *hívő tudás természeti tevékenység*, és nem természetfölötti mint a hit. És mert tudományos hit-megismerés, nem is szükséges mindenkinek (bár az összegyűjtés már nem lehet el nélküle; lásd 22. lap [25. lap]); a meggyőződés pedig, amelyet teremt, nem részes a hitbeli igaznak-tartás szilárdságában és természetfölötti jellegében (csak assensus theologicus, nem assensus fidei).

Mindamellet a hívő értés *meghaladja a profán tudást* nemcsak tárgy, hanem *alanyi elv* tekintetében is. A hívő tudásban ugyanis a magára álló elme és a hit világossága nem dolgozik külön műhelyben, hanem a kettő a hit értését kereső hívőnek személyében eleven egységbe fonódik: a hit megtermékenyíti az elmét, anyagot szolgáltat neki, irányt és föladatokat tűz eléje s állandóan résen áll, hogy az értés a hit szellemében haladó szerves továbbépítés legyen. A hívő tudás a hitben, a hitért és a hitből van. Hit és tudás a hívő tudásban egy elvvé egészítik ki egymást, mint a Szentlélek és Szűz Mária a Fiúisten megtestesülésében, vagy mint az istenség és emberség az Úr Krisztus isten-emberi tevékenységében. Ebben az értelemben a hívő tudás részesedik a hit természetfölötti jellegében, miként az anyag a forma irányító, egységesítő és meghatározottság-adó hatékonyságában; s ezért dicséretes és

¹ «Deo dante» Vatic. 3 cp 4 Denz 1796.

érdemszerző (1. az ószövetségi bölcseségi könyvekben a bölcsesség dicséretét). Következésképp az eredmény, a teológiai igaznaktartás is különb a merőben emberi igaznaktartásnál: erősebb, szilárdabb, nemesebb; olyan a merőben profán tudással szemben, mint a nemesített szőlő a vadszőlővel szemben. Az értelem is belé van ojtva a hitnek tövébe, és ezáltal termi nem egyszerűen a természeti tudás vadszőlőjét, hanem a hívő tudás nemes szőlőjét.

2. A hívő tudásnak a *hitigazságokhoz* való viszonya a következő: A hívő tudás *sohasem foglalhatja el a hit helyét*; a πίστις-t nem válthatja le a γνῶσις abban az értelemben, hogy az elme egy hitigazság tartalmát valaha is értésbe oldja föl, és így igazvoltát a kinyilatkoztatás tekintélyétől függetlenül is, merőben tartalmi okok alapján átlátja.

Ez ugyanis ellentétben van a hittitok katolikus fogalmával, és így eleve lehetetlen (3. § 2). De bizonyítja a hittudomány története is: Mindig súlyos kudarc követte azt a törekvést, mely a dogmák egész tartalmát értelmi belátásra akarta emelni, illetőleg a dogmát maradék nélkül észelvekből akarta levezetni (*teológiai racionalizmus*). A teológiai racionalizmusnak *balszárnnya* egyszerűen azt vallja, hogy valaha a tudás mindenestül elfoglalhatja a hit helyét. Ezzel a jelszóval indult valamikor a gnószticizmus, mely a hitet csak a műveletlen keresztények számára tartotta szükségesnek; a tanultaknak a hit helyébe fölkinálta a gnószist; és ennek cégére alatt alkotott egy a kinyilatkoztatás tartalmától teljesen eltérő ezotérikus rendszert. Ugyanezt a programot vallotta a középkorban Abaelardus (ellene különösen Szent Bernát harcolt nagy elszántsággal)¹; újabban Günther Antal, Frohschammer, a teoszofisták.² *Enyhített formájában* a teológiai racionalizmus nem akarja a teológiai spekulációt teljesen kivonni a hit irányítása és ellenőrzése alól; de úgy gondolja, hogy kiindulva egy igazságnak hívő elfogadásából, tartalmi homályosságának teljes földerítése nélkül is tud olyan észkokokat találni, melyek alapján aztán igaznak tarthatja. Ez volt Sabunde-i Raymondnak álláspontja, aki Theologia naturalis-ában a természetből akarta kimutatni a Szentírás tartalmát. Jogtalanul tulajdonították többen ezt az álláspontot Szent Ágostonnak, Anzelmnek, Szentviktori Richárdnak és Genti Henriknek.³

3. A hívő tudás jelentősége.

1. *A hit számára.* – A hit és a hívő tudás viszonyából foly, hogy a hívő tudás nemcsak nem képes megteremteni, illetőleg pótolni a kinyilatkoztatott igazságok hívő igaznaktartását, amennyiben nem képes a hittitkokat tartalmi nyilvánvalóságra emelni, hanem arra is képtelen, hogy a hívő igaznaktartást a maga nemében segítse, erősítse vagy fokozza. Hisz annak egyedüli formai indítéka a kinyilatkoztató Isten tekintélye, mely nem tűr meg komponensként semmiféle teremtett tekintélyi mozzanatot. Mindazáltal a hívő meggyőződés létrejövésében és megőrzésében nagy szolgálatokat tehet, amennyiben

a) *Negatív tekintetben* elhárítja a hit elleni nehézségeket; t. i. kimutatja, hogy az ész és a profán tudományok nevében a hittitkokkal szemben támasztott nehézségek logikailag nem állnak helyt; elutasítja az eretnek eltorzításokat és egyoldalúságokat; és ezáltal útját egyengeti a hívő elfogadásnak, illetőleg védelemben részesíti a már létrejött hívő meggyőződést a profán elme támadásaival szemben. b) *Pozitív tekintetben* analógiás földolgozás által megmutatja, hogy a hittitkok tartalmukban és eszméjükben összhangzatosak; az illőségi szempontok kiemelésével föltünteti az Isten fölségével és a természet igényeivel való összhangjukat; a következtetések kifejtése által a tudat elé állítja kimeríthetetlen termékenységüket és életerejüket; a rendszeres összeszövés által kimutatja kölcsönös összefüggésüket. Így a hitigazságok egész foglalatát *természetfölötti kozmoszként* állítja az

¹ Bernard. Epist. 190, 1.

² Cf. Denz 1655 kk. 1666 kk.

³ L. Scheeben I 370 kk.

áhitatos gondolkodó elé, mely utolérhetetlen művészettel láthatatlanul beléje és föléje van építve a természeti eszmék és törekvések, megismerések és vágyak, megállapítások és célok kozmoszának. Ezáltal hatékonyan fölhívja az ideális meggondolások iránt fogékony lelket, hogy a kinyilatkoztatott igazságot szívesen fogadja, és ha alázatos hittel elfogadta, örömmel vallja.

2. *A természeti ész és a világi tudás számára.* – A kinyilatkoztatás szerint a hit és tudás *két külön világ*, a megismerésnek két önálló rendje. Az Egyház ép úgy elítélte a fideistákat (tradicionalisták; 24. § 1), kik minden tudást a hitből akartak levezetni, mint a racionalistákat, kiknek rendszerében a hit számára nincs hely.¹ A hívő tudásban azonban találkoznak hit és tudás, és közös világot teremtenek a teológiai tudományban. De ezen a közös területen kívül is, mikor mindegyik a maga helyén, a maga ismerő elveivel dolgozik, *az ész nem járhat úgy, mintha nem volna hit*²; hanem amint a természetfölötti életcél és életrend egyetemesen kötelező, úgy ennek a természetfölötti rendnek az ismerésre vonatkozó rendelkezései is a természeti ismerésre irányító, ellenőrző és egyben termékenyítő hatással vannak. Ez következik abból, hogy a hit a föltétlen igazságot öleli föl; már pedig igazság igazsággal nem jöhet ellentétbe. A kétféle igazság, a duplex veritas álláspontja, mely szerint lehet valami igaz az ész előtt és téves a hit előtt és viszont (már Occam Centiloquiuma; majd a 16. században sok humanista Pietro Pomponazzi-val † 1525); ellenmond az igazság fogalmának, méltatlan az igazság ősforrásához, Istenhez, és magában hordja a szélső skepticizmus csiráját; vagy pedig szemérmetlen racionalizmust leplez, mely t. i. alattomban az ész megállapításait tartja igazaknak, a vallási tételeket pedig opportunizmusból megengedi, de a legjobb esetben modernista vagy pragmatista értelmezésben. Így a hit egyetemes irányító és világító szerepet tölt be az emberi tudás egész területén. A hívő tudás mint a hit és ész közös ténye természetesen osztozik a hitnek ebben a méltóságában.

Pozitív tekintetben pedig a hívő tudás a) a kinyilatkoztatott ézigazságokban olyan *irányokat*, mintegy áramlásokat állapít meg a kutatás óceánján, hol biztosan járhat az elme hajója. Ezzel sok meddő és fölösleges tapogatódzástól mentesíti, és biztos partra segíti ép a legnehezebb téren, a nagy metafizikai kérdésekben, melyekben a bölcsélet történetének tanúsága szerint oly nagy zűrzavar és bizonytalanság ijeszt. b) Azonkívül sok új *problémát* ad föl a kutató elmének, és ezzel gondoskodik a haladáshoz szükséges feszítő erőkről. Így a létezés és lényeg, természet és személy különbsége, a minőségek természetfölötti fajtái (megszentelő kegyelem), az ismeretprobléma egyetemesebb fölállítása, a természetben és a lélekben végbemenő csodák új meg új kérdésekkel gazdagítják a bölcselő kutatást. c) A hívő tudás természetfölötti igazságai és szempontjai általában *élesítik a tekintetet* az érzékfölötti igazságokra; a természeti és természetfölötti szempontok szabatos különböztetése nagyobb szabatosságot teremt a tudás egész vonalán; aszketikai mozzanatai pedig (az igazság kutatása istentisztelet) jobban fölkészítik az elmét az elvont metafizikai és ismeretelméleti tevékenységre, és állandó bástyái a tudományosság eszméjének és eszményének a pragmatista kísértéssel szemben, mely a tudományt a politika, gyakorlat vagy «szociális megbízás» függvényévé fokozza le.

A hívő tudásnak szüksége van *bölcséleti* fogalmakra, elvekre és módszerekre, és mert nem mind egyformán alkalmas, azokat melyek a legalkalmasabbaknak és legtermékenyebbeknek bizonyulnak, közvetve a többi fölé emeli, mintegy természetfölötti pecséttel hitelesíti, és így a századok folyamán biztos kézzel megrajzolja egy *philosophia perennis*-nek alapvonalait.³

¹ Syllab. prop. 4 *Denz* 1704; Vatic. 3 c. 2. fid. *Denz* 1811; cf. 1789.

² Syllab. prop. 3 *Denz* 1703.

³ Cf. *XIII. Leo* «Aeterni Patris» kezdetű enciklikáját.

4. A hívő tudás föltételei.

A hitigazságok értelmi földolgozásához szükséges

1. *Alanyi részről a)* erőteljes kikezdetlen *hit*, mely megbirja a ráirányzott intenzív értelmi rávilágítást. A hívő tudás mindig «fides quaerens intellectum»; tehát föltételezi az élő hitet. Csak az erős hit lesz képes az értelemmel úgy egyesülni egy eleven elvvé, hogy megmarad vezérkompónensnek, a maga bélyegét nyomja rá ész és hit frigyére, és nem borul el, ha a rávilágítás első stádiumában mint napköltekora a reggeli tájakra, az addig egyszerű homálytalan hitre is nehéz ködök szállnak.

b) Tetterős és átfogó *elme*, melynek van ereje és bátorsága szembeszállni a rátarti világi tudományok és a racionalizmus magabízó állításaival; de van szent merészsége arra is, hogy nem-hunyorgó szemmel magának az Istenségnek napjába tekint.

c) Az egész lelkület ideális, *szellemi* beállítása, mely örömmel és kitartással emelkedik a tapasztalható dolgok gőzkörén fölül a hit éles levegőjű régióiba. Tehát elsősorban őszinte és mély *Isten-szeretés*. A szenvedelmes nagy szeretet éleslátóvá tesz és sokat megláttat vagy legalább sejtet ott, ahol a hideg elme tanácstalan és vak; mert ad beleélést és hasonló lelkületet, a nehezebb dolgok értésének e két nélkülözhetetlen föltételét. «Ez okból hajtom meg térdemet a mi Urunk Jézus Krisztus Atyja előtt, kitől minden atyaság nevét kapta a mennyben és a földön. Adja meg nektek dicsőségének gazdagsága szerint, hogy megerősödjete a belső emberben az ő Lelke által, hogy Krisztus a hit által a ti szívetekben lakjék, s a szeretetben meggyökerezve és megalapozva legyetek és föl tudjátok fogni az összes szentekkel együtt, mi a szélesség és hosszúság, a magasság és mélység, és megismerhessétek Krisztusnak minden tudományt fölülhaladó szeretetét, és beteljete az Istennek minden teljességével.» «A test szerinti ember nem fogja föl azt, ami az Isten Lelkéé; a lelki ember pedig mindent megítél.» Azután nagy lelki *tisztaság* és a megismert igazság teljes követésére való készség: «Nem tér a bölcsesség gonosz-akaró lélekbe, és nem lakik bűnnek adózó testben». ¹ Végül nagy és igaz elmebeli *alázat*, mely az ember korlátoltságának és a szent merészséggel vállalt föladat nagyságának tudatában készséggel meghajol a kinyilatkoztatás és annak tévedhetetlen öre, az egyházi tanító testület előtt, és kegyelettel, tanulékonyossággal meg finom érzékkel jár iskolába a szent hajdan bölcseihez. ²

Mindez csak úgy lesz hatékony a hívő ismeret számára, ha Isten kegyelme egyrészt tovaúzi a természet nehézkességét, másrészt lendületet, szellemiséget és éleslátást ad. A középkor nagy hittudósai ezért a teológiai ismeréshez szükséges alanyi föltételeket eleven kapcsolatba hozzák a *Szentlélek ajándékaival*. ³

2. *Tárgyi részről: a)* A hitigazságok szabatos fölfogása az egyházi előterjesztés útján, és ennek értelmében az *Egyház hiteles tanításának és a hit forrásainak* alapos ismerete. A hívő spekulációnak nehéz, de méltó föladata a kinyilatkoztatás minden mozzanatának tüzetes és lelkiismeretes méltatása, mely épen ezért a teológia fénykoraiban mindig az egyházi előterjesztésből és a hit forrásaiból merített folyton új erőt és indítékokat. Hanyatlás jele, ha a spekuláció ott érzi magát legjobban, ahol legkevésbé köti meg a hiteles egyházi előterjesztés, illetőleg a hitforrások tanításának elmozdithatatlan útjelzője.

b) Megfelelő *bölcsélet*, mely kész az «ancilla fidei» és «ancilla theologiae» szerepére vállalkozni; vagyis kész a maga módszereit, elveit és eredményeit a teológiai spekuláció rendelkezésére bocsátani. Erre nem minden a történelem folyamán kínálkozó és fölkinálkozó bölcsélet alkalmas. Nemcsak azért, mert akárhánynak sok pozitív tétele ellentétben van kinyilatkoztatott igazságokkal, hanem azért is, mert nem mindegyiknek ismeretelméleti és

¹ Eph 3,14–17; 1 Cor 2,13–16; Sap 1,4.

² Jac 4,6 Mt 11,25.

³ Thom 2II 45; cf. 81. § 2.

metafizikai alapelvei egyformán megbízhatók és termékenyek a hitigazságok spekulatív földolgozására. Évezredes teológiai mult arról tesz bizonyosságot, hogy a hívő tudás hatékony szolgálatára egyedül alkalmas bölcelet a megtisztított és mintegy megkeresztelt sokrates-i bölcelet, mely platonai és aristotelesi elemek szerves szintézise, úgy amint a középkori nagy gondolkodók hatalmas szellemi munkája lerakta alapjait és megépítette vázát.¹

A dolog természete szerint azonban a kereszténnyé tett és a hívő megismerést közvetlenül szolgáló bölcelet módszereiben és eredményeiben nem dicsekedhetik azzal az egységgel és zártsággal, mely jellemzi a hitigazságok rendszerét; sokkal nagyobb teret hágy egyéni, intézményes és kortörténeti eltérések számára. Ezért a magában egységes hitrendszer spekulatív földolgozása már nem annyira egységes, hogy a hit egysége mellett is ne engedne helyt nézeteltéréseknek. Ha ezek az eltérések egységes bölceleti szemléletből táplálkoznak, és végigvonulnak a hívő tudásnak egész rendszerén, létrejönnek a **teológiai iskolák**. A teológiai iskolák létrejöttének azonban más *oka* is van: a hitigazságoknak elmét meghaladó gazdagsága. Rendkívül nehéz ugyanis, sőt zarándok-embernek nyilván lehetetlen a hitigazságokban kínálkozó sok szempontnak arányos méltatása. Tehetség, hajlam és értelmi érdekeltség szerint a hitkutatók majd ezt majd azt a szempontot domborítják ki; ami által a többi akaratlanul is halványul, illetőleg háttérbe kerül. Ha az egyoldalú kiemelés a többi jogosult szempont tagadására visz, eretnokség támad; a teológiai iskolák ellenben elvben sohasem tagadják azt, amit tudományosan nem mindig sikerül kellő érvényhez juttatniok. A kinyilatkoztatott igazságot egy iskola sem meríti ki; legjobban megközelíti az, melynek szempontjai a legmagasabbak és módszerei a legegységesebbek.

Teológiai iskolákról azóta lehet beszélni, amióta a hívő kutatás a hitigazságok bölcselő földolgozását rendszeres föladatnak tekinti, és a hitből táplálkozó szellemi élet eléggé megizmosodott arra, hogy többféle tárgyalásmódot teremtsen meg és bír el. A *főbb teológiai iskolák*: 1. a tomizmus, mely Szent Tamást vallja mesterének; fő művelői Szent Tamás szerzetestársai, a dominikánusok; 2. a skotizmus, Duns Scotus hatalmas kritikai szellemének hagyatéka, melyet Szent Ferenc rendje ápol; 3. a molinizmus, a jézustársaságiak iránya (33. § 2; 45. § 2); 4. az augusztinizmus, különösen a kegyelemtanban (77. §); 5. a történeti irányzat, mely spekulatív kérdésekben nem törekszik önálló álláspontra, de nem is válogat eklektikus módon más rendszerekből, hanem főfigyelmét a teológia pozitív föladataira fordítja és a spekulatív kérdésekben is inkább referál; 6. egy a 19. században Németországban keletkezett iskola (tübingeniek: Möhler, Staudenmayer, Kuhn), mely azonban nem épült ki, s épűgy mint az augusztinizmus ma már nem számottevő.

A ma dívó három föbb iskola röviden így *jellemezhető*: A *tomizmus* az Isten okteljességének és az értelem elsőbbségének hangsúlyozásából indul ki; a teremtményeknek Istenhez való viszonyát fizikai eszközi oksággként fogja föl; létezés és lényeg közt és általában a metafizikai különböztetés kérdéseiben valós különbséget (*distinctio realis*) állít, anélkül azonban, hogy az így különböztetett részek szerves összefüggését lazítaná. Fölfogását misztikai mélység jellemzi, mely általában nehezebb föladatokat hárít a hívő elmére mint a másik két iskola. A *skotizmus* az akarat elsőbbségét nyomatékoztatja; Isten és a teremtmény viszonyában a teremtmény önállóságát hangsúlyozza; *distinctio formalis*-a által a metafizikai mozzanatokot kiszakítja szerves összefüggésükből, bár nem oltja ki életüket, mint a nominalizmus; ismerés-eszménye matematikai, fölfogása mechanikai; sokszor beéri a tények megállapításával és lemond a spekulatív megokolásról. A *molinizmus* a kettő közt áll, de közelebb van a tomizmushoz (különösen némely fő képviselőjében: Bellarmin, Suarez, Billot); jellegzetes tanítása a *scientia media* (33. § 3); ennek értelmében miként a skotizmus Isten és a teremtmény viszonyában a teremtmény nagyobb önállósága mellett foglal állást;

¹ XIII. Leo Aeterni Patris 1879; Providentissimus Deus 1893; X. Pius Pascendi 1907; XV. Benedek Non multo post 1914; CIC 1366 § 2; 589.

Isten és a teremtmény együttműködésében (kegyelem, szentségek) többnyire erkölcsi okságot vall; jellemző különböztetése a *distinctio virtualis*.

Mind a három iskola szabad; és bár az Egyház előszeretete kétségtelenül a tomizmusé (45. § 3), a másik két iskola is teljesen katolikus és nagy szolgálatot tett és tesz a hívő tudásnak és a hitnek; áll ez nevezetesen a skotizmusra is, melynek ma Szent Ferenc rendjén kívül alig akad követője, mely sokszor merészen elkanyarodik a másik két iskolának többnyire együtt haladó fölfogásától.

20. §. A dogmafejlődés.

Diekamp I § 5; *Bartmann* I § 12; *van Noort* De fide 1, 4; *Scheeben* I 259 265; *Franzelin* De trad. et Script. th. 23 25. – *Newman* On the Development of Christian Doctrine 1845; 2. kiad. (lényegesen módosítva) 1878; *Dörholt* Über die Entwicklung des Dogmas und den Fortschritt in der Theologie 1892; *de la Barre* La vie du dogme catholique 1898; *A. Lépicier* De stabilitate et progressu dogmatis 1910; *A. Palmieri* Il progresso dommatico nel concetto cattolico 1910; *A. Rademacher* Der Entwicklungsgedanke in Religion und Dogma 1914; *M. Schultes* Introductio in historiam dogmatum 1922; *A. Schmitt* Katholizismus u. Entwicklungsgedanke 1923; *F. Marín-Sola* L'évolution homogène du dogme catholique 2 k. ²1924; *J. Rivière* Le modernisme dans l'Eglise 1929.

1. A dogmafejlődés katolikus fogalma.

A «dogmafejlődés» jelszavával vonul föl a liberális protestantizmus az ortodoxia ellen, és a tőle kovácsolt fegyverekkel küzd a tudományos szocializmus az Egyház társadalmi és történeti helyzete ellen; reá való hivatkozással fordulnak el sokan attól a hittől, melyet «megcsontosodott dogmái» miatt haladásra képtelennek tartanak, és amely éppen ezért a haladás mai igényének nem tud megfelelni. A méltó és hatékony felelet ezekkel a dogmaellenes áramlatokkal szemben a dogmafejlődés helyes, katolikus fogalmának nyomatékos képviselője.

Tétel. Nincs dogmafejlődés dogma-átalakulás értelmében; vagyis abban az értelemben, hogy a hit-letétemény akár terjedelem, akár tartalom dolgában lényeges változásokat szenvedhet. A hitigazságoknak egyszer lezárt kinyilatkoztatott állománya nem csökkenhet és nem gyarapodhatik, és az egyszer megállapított dogmák nem kaphatnak a mostanitól eltérő értelmezést. Ez a vatikáni zsinattól¹ ünnepélyesen kimondott *hittétel* a liberális és racionalista teológusokkal szemben. Közvetlenül *következik* ugyanis két dogmából: Az apostolok korával a kinyilatkoztatás befejeződött; a katolikus Egyház tévedhetetlenül őrzi és tanítja a kinyilatkoztatást (89. §). Lényegbevágó csökkenés vagy gyarapodás ugyanis csak úgy volna lehetséges, ha Isten új egyetemes kinyilatkoztatást adna. Az egyszer adott és hitelesen előterjesztett kinyilatkoztatás tartalmán lényeges változás pedig csak úgy eshetnék, ha vagy a kinyilatkoztatás nem tartalmazna föltétlen igazságot, vagy pedig az előterjesztés nem érné föl a kinyilatkoztatott tant. S csakugyan, akik a fönt elvetett tétel értelmében való dogmafejlődést vallottak, vagy a kinyilatkoztatás isteni eredetét, vagy az Egyház isteni hivatását és karizmás jellegét tagadták vagy torzították.

Tehát súlyosan *tévednek* (a racionalistákon kívül, kik nem ismernek el semmiféle kinyilatkoztatást, tehát igazi dogmát sem)

1. A *teozofisták*, kik azt tartják, hogy a hitigazságok állományát ki kell egészíteni más vallásokból, nevezetesen az indusok vagy a törökök vallásából, mint a régi gnosztikusok keleti elemekkel akarták telíteni a kereszténységet. Ez a szinkretista törekvés ugyanis abból a hiedelemből táplálkozik, hogy minden nagyobb történeti vallás egy-egy kinyilatkoztatás, vagy

¹ Vatic. 3 c. 3 fid. rat. cp 4 *Denz* 1800 1818.

legalább kinyilatkoztatott elemeket tartalmaz. Az apologétika megmutatja ennek az álláspontnak mind spekulatív mind történeti lehetetlenségét (14. § 2).

2. *A liberális protestáns teologia* (főként Ritschl, Harnack, Sabatier) szerint Jézus Krisztus egyáltalában nem hirdetett dogmát abban az értelemben, hogy az üdvösség elnyerésére kötelezővé tette volna bizonyos tételek igaznaktartását. A dogmaképzést a hívők községe indította meg, főként hellenista hatás alatt és folytatta a gnószticizmussal szemben megszervezkedő és hitvallásában egységesítő erőt nyert egyház a görög bölcelet további befolyása alatt. Ez a dogmaképzés Krisztus kereszténységéhez viszonyítva rontás és hanyatlás; az igazi fejlődésnek vissza kell térnie Krisztusnak dogma nélküli kereszténységéhez. – Ez a tényekkel nem törődő történelmi konstrukció a) a liberális protestáns hittudomány két «*alapdogmáján*» épül föl: természetfölötti valóság, tehát kinyilatkoztatás is lehetetlen (4. és 7. §); a vallási élményben nincs helye értelemmel fölfogható tárgyi igazságnak (1. § 2). b) *Ellenmond a történelemnek*. Csak nem lehet komolyan azt állítani, hogy Jézus Krisztus mindössze Istenben való bizalmat, alázatot, szeretetet és bűnbánatot hirdetett és semmi egyebet nem hozott az emberiségnek! (10. és 13. §). c) Lerontja Jézus Krisztus egyéniségének nem mondom istenségét, hanem Harnacktól is vallott szellemi erejét; azt akarja elhíttetni, hogy Jézus Krisztus volt az egyetlen keresztény, és másokat nem tudott magához nevelni; már első tanítványai, életének és tanításának szem- és fültanui, súlyosan meghamisították az evangéliumot, melyet aztán Harnack és társai ismét fölfödöztek. d) Végül észszerűtlen és jogosulatlan követelés a haladó életet visszafordítani akarni a kezdő állapotra; mintha ideál volna a férfiú számára visszagyerekedni, a kultúrállam számára visszatérni a hatalmi állam kezdetleges állapotába. Különösen is hangzik ez a követelés azok szájában, kik a fejlődést, haladást tették meg minden érték mérőjének. Krisztus kereszténysége mindenestre egyszerű, sőt a legegyszerűbb valami, de nem mint a geometriai pont, hanem mint a szellem; nem mint a kémiai atom, hanem mint a mag és csira.

3. Nem lényegesen különbözik ettől a *modernisták*, nevezetesen Loisy fölfogása: Más a történet és más a hit Krisztusa; a történet Krisztusa nem adott dogmákat, de hatalmasan megmozgatta a vallási lelkületet, mely aztán készletve van arra, hogy élményeit ne csak közös vallási gyakorlatokban élje ki, hanem értelmileg is kifejezze megfelelő szimbolumokban. Ezek az értelmi jelképek, dogmák mindig viszonylag igazak: híven kifejezik alkotóik vallási meggyőződését, de nem az objektív igazságot; új vallási élmények új megismeréseket és új dogmákat, illetőleg a régiéknél új értelmezéseket hozták létre. – Ez a nézet épűgy vallja a dogmáknak merőben emberi eredetét, a kinyilatkoztatásnak merőben pszichikai magyarázatát és a vallási élmény értelem-ellenes jellegét, mint az előző; csak abban különbözik tőle, hogy a dogmaképzés folyamatát nem rontásnak, nem az ősi evangéliumtól való elpártolásnak, hanem jogos és üdvös folytatásnak és továbbépítésnek minősíti.¹

2. *Günther* szerint a hitletétemény csak néhány alapvető igazságot tartalmazott, melyekből aztán a keresztények a Szentlélek vezetése alatt ugyan, de a bölcelet segítségével kibogozták a dogmák egész komplexusát. Az egyes dogmák kinyilatkoztatásuk illetőleg előterjesztésük korához képest tökéletesen fejezték ugyan ki az isteni igazságot; a haladottabb bölcelet színe előtt azonban az eredetitől sokszor eltérő új értelmezésnek kénytelenek helyt adni. – Ez a fölfogás szervesen összefügg Günther teológiai racionalizmusával (19. § 2), és azonfölül abból a téves hiedelemből él, hogy a hitletétemény csak néhány alaptételre szorítkozott; ami homlokegyenest ellenmond a tényeknek, amint azt a részletes dogmatikai tárgyalás kimutatja.²

¹ Cf. *Denz* 2058 2065 2079 2080.

² Cf. *Vatic.* 3 c. 4 fid. rat. *Denz* 1818; cf. 1800.

2. A dogmafejlődés ténye.

Tétel. Van az Egyházban igazi és állandó dogmafejlődés, mely a hitigazságok lényegét nem érinti. Ez *biztos* igazság szemben az ortodox görögökkel, kik a dogmafejlődést a hét keleti egyetemes zsinattal lezártak tekintik; továbbá az ortodox protestánsokkal és ókatolikusokkal szemben, kik a dogmafejlődést az apostoli, nicea-konstantinápolyi és Atanáz-féle hitvallásra korlátozzák. A vatikáni atyák azt tanítják (Lerinumi Vincével): «Növekedjék tehát és gyorsan meg nagyot haladjon úgy az egyesekben mint az összességben, az egyes emberben és az összegyházban a korok és századok lépteivel az értés, a tudás, a bölcsesség: de csak a maga keretein belül, t. i. a dogma, az értemény és a jelentés azonosságának megőrzésével».¹

Bizonyítás. Az *Üdvözítő* az Isten országát egész tartalmában, tehát a tanítást sem véve ki, mustármaghoz hasonlítja, mely kisebb minden magnál, de miután el van vetve, felnő és nagyobb lesz minden növénynél.² S csakugyan egy tekintet a kinyilatkoztatás forrásaira, nevezetesen az apostoli hitletéreményre meggyőz, hogy jóllehet igen sok, főként alapvető hitigazságot kifejezetten kimond, másokat csak jelez, vagyis burkoltan tartalmaz, melyek aztán bővebb kifejtést vagy világosabb előterjesztést tőrnek meg. Hozzájárul, hogy a források tanításmódja a dolog természete szerint nincs még tekintettel minden következő kornak tévedéseire, a hitigazságokkal érintkezésbe jutó új meg új szellemi áramlatokra; és erről az oldalról is teret enged tüzetesebb kifejtésnek, illetőleg részletezőbb előterjesztésnek. Szent *Pál* ismételtén kifejezést ad annak a meggyőződésének, hogy a hitismeretben van helye haladásnak,³ és előljár példával, mikor a kinyilatkoztatott igazságok megfogalmazására műkifejezéseket alkot *χάρις, χάρισμα, δικαιοσύνη* stb.). Az *atyákban* az ősidőktől kezdve él a meggyőződés, hogy a Krisztus rendelte tanítótestület nem mindjárt kezdettől fogva terjeszt elő egyforma részletességgel és világossággal minden igazságot, hanem idő folytán világosabban tanít olyant, ami előbb homályos volt. Már *Tertullian* és *Origenes* különbséget tesznek oly igazságok közt, melyeket az egyházi tanítás meghatározott, melyekre nézve egyetértés uralkodik, és olyanok között, melyekre nézve nem áll fönn kifejezett egyházi tanítás, melyeknek kiki maga kénytelen szorgalmasan utána járni. Szent *Agoston* szerint is menthető azoknak tévedése, kik az egyházi tekintélytől még el nem döntött kérdésben tévedtek.⁴ A tétel *tapasztalati igazolását* szolgáltatja a részletes dogmatikai tárgyalás.

Teológiai megfontolás. Isten bölcsesége, mely mindeneket üdvösen igazgat,⁵ a *növekvés törvényét* mint éltető erőt beleállította a természetbe és a haladás igényét beleoltotta az emberbe. Ezt a természetfölötti rendben is szem előtt tartotta már akkor, mikor haladó kifejtőzés fokozataiban adta a kinyilatkoztatást (14. § 3). A kinyilatkoztatás végső szakában is sok igazságot teljes világossággal tárt ugyan föl; nem keveset azonban homályban hagyott, vagy csak burkoltan jelentett ki, melyeket a Szentlélek vezetése mellett⁶ emberi öntevékenységnek kell kihüvelyezni. S ezzel nemcsak a haladás igényének kívánt eleget tenni, hanem bölcsesége *szoktatni* is akarta az embereket a kinyilatkoztatás súlyos nagy titkaihoz, akiket először kisdedek módjára tejjel táplált és csak utóbb fogott erősebb eledelre.⁷ Egyben pedig a szükséges feszítő erőkről gondoskodik, melyek az Isten országában is

¹ Sed in suo dumtaxat genere, in eodem sc. dogmate, eodem sensu, eademque sententia. *Vincent. Lerin.* Common. 28. Vatic. 3 cp 4 *Denz* 1800.

² Mc 4,30–32 Jn 16,13.

³ 1 Cor 2,6–16 3,12 Phil 1,9 Col 1,9. 2,2. Eph 1,17–19 3,18. 5,9–14.

⁴ *Tertul.* Praescript. 14; *Origen.* Princip. praef. 3; *August.* Serm. 294 fin; cf. Civ. Del XVI 2, 1; in Ps 54, 22; Don. persever. 20, 53; Ctra Julian. I 6, 22; *Leo M.* Epist. 30, 2; *Lerinens.* Common. 6.

⁵ Sap 8,1.

⁶ Jn 16,13.

⁷ 1 Cor 3,2 Heb 5,12; lásd Naziánzi sz. Gergelyt a Szentlélek dogmájáról [407/8. lap](#).

fönntartják az élet folyamatát: Világos kinyilatkoztatásaival megnyugtat és feleletet ad az égető kérdésekre, a burkolt kinyilatkoztatásokkal pedig új föladatokat elé állít, sorompóba hív az igazság grál-szolgálatára, és így az Isten országában is méltó teret biztosít az öntevékenységnek.

3. A dogmafejlődés jellege.

1. *Miben áll* a dogmafejlődés? – Minthogy a dogmafejlődés nem érintheti a kinyilatkoztatott igazságok lényegét, *kerületi mozzanatokra* szorítkozik. S itt megint különbséget kell tenni: más mozzanatokra terjeszkedik ki a fejlődés szorosan a hitigazságok birodalmában, és ismét más mozzanatokban nyilvánul a hitigazságokkal kapcsolatos területen. Szorosan *a hitigazságok terén*: megtörténhetik, hogy a későbbi egyházi tanítás világosabban, szabatosabb formában fejezi ki azt, *ami előbb elmosódottan* szerepelt a hitletéteményben; amikor pl. az Egyház Krisztus igaz Isten- és igaz ember-voltát úgy határozza meg szabatosabban, hogy Krisztusban két természet, isteni és emberi egyesül az egy isteni személyben. Sőt az is megesik, hogy a tanító Egyház egyáltalán megfogalmazza, ami előbb csak gyakorlat és ennél fogva csak lappangó tanítás volt; amilyen pl. a kis gyermekek keresztelhetősége.¹ Kifejti azt, *ami előbb* csak *burkoltan* volt benn a kinyilatkoztatásban, pl. hogy Krisztusban két akarat van; vagy pedig részletesen tanítja azt, ami előbb csak általános fogalmazásban szerepelt, mint pl. Szűz Mária egyetemes szentségében szeplőtelen fogantatása.

A dogmafejlődés legalkalmasabb területe nem maga a dogma, hanem az, *ami a dogmával szorosan összefügg*: a teológiai következtetések, a dogma körülbástyázásához szükséges dogmatikai tények és bölcséleti tételek megállapítása, eretnkségektől vagy tévedésektől veszélyeztetett mozzanatok szabatosabb kidomborítása; s végül összefüggések megállapítása, melyek azonban már részben inkább a dogmáról szóló tudomány fejlődésének körébe tartoznak.

2. *Milyen tényezők indítják meg és irányítják* a dogmafejlődést? – A dogmában való haladás mint Krisztus titokzatos testének, az Egyháznak minden életnyilvánulása a *Szentlélek* indítása és vezetése alatt áll, aki megtanít minden igazságra.²

a) Elsősorban *eretnek tévedések és bölcselő támadások* hívják ki az Egyházat, hogy a megtámadott igazságot megvédelmezze, amennyiben megtámadott mozzanatát határozottabban megfogalmazza és bővebben kifejti. Innen van a dogma ünnepélyes kimondásának sokszor eretnekellenes színezete (pl. a niceai hitvallásban a krisztológiai rész). Ezt kiemeli már Szent Ágoston.³ b) Hatalmas tényező a dogmafejlődésben az egyes hívők, testületek (szerzetek), mozgalmak és korok *jámbor buzgósága*, mely a kinyilatkoztatást nagy odaadással karolja föl és ezért a hitigazságokat nem egyszerűen leltározza, hanem az Istentől reábízott szent kincsként kezeli és tehetsége szerint sáfarkodik velük. Itt minden lángelmének, minden kornak és minden kultúriránynak van módja Isten-adta talentumait a mennyek országának érdekében kamatoztatni, a kinyilatkoztatás kincséből annyit meríteni, amennyit megbir hajlama, tehetsége és igénye. Innen van, hogy nyomot hágy a dogmafejlődésben a görög, római és germán szellem (lásd pl. a görög és latin atyák és a skolasztikusok megváltás-elméletét), fáradt és törtető korok, ifjú és vénülő kultúrák. Az Isten országának is azt a törvényt szabta az Isten, hogy több szem többet lásson. Így az emberi gondolat fejlődése, a bölcselő tekintet élesedése, a vallási igények finomodása, az egyházi tanítók zsenialitása mind leróhatja adóját, hogy nekizsendüljön a kinyilatkoztatás talaján nőtt bölcseség: in eodem

¹ *Lerin*. Common. 22 23.

² Jn 16,13.

³ *August*. Civ. Dei XVI 2, 1; in Ps 54, 22; Gen. Manich. I 1, 2.

dogmate, in eodem sensu eademque sententia. Doce, ut cum dicas nove, non dicas nova!
(Lerin. 27.)

3. A dogmafejlődés *fázisai*. – Az első fázis a *zavartalan birtoklás*: a kérdéses hitigazság a hitletéteménybe mintegy begubózva a burkolt hívésnek tárgya, külön megfontolásoknak nem áll középpontjában, és ép ezért nincs kitéve vitáknak és nézeteltéréseknek; de ugyanezért reá vonatkozó kifejezett, forma szerinti hagyományi tanúságot akárhányszor alig vagy egyáltalán nem lehet találni. Aztán az említett okok valamelyike miatt ráirányul a hívő figyelem: *belép a vallási érdeklődés körébe*. Ráeszmél a hívő tudás, és keresi, miképp vág össze a hitletétemény alapigazságaival, az uralkodó jámborsági iránnyal, a gyakorlattal stb. Az ellentétes nézetek keresztüzében eretnek egyoldalúságok és teológiai túlzások születnek. Közben azonban egyre határozottabban kikristályosodik a katolikus igazság; tisztázódik a már megformulázott hitigazságokhoz való viszonya, előtűnnek a hagyománynak addig rejtett nyomai, a hitigazság kezd kifeszni burkaiból. Ebben a fázisban megtörténik, hogy igazhítú és jeles egyháztanítók is elkanyarodnak a dogma kibontakozásának egyenes útvonalától (lásd pl. a szeplőtelen fogantatás tanát a középkorban). Megesik az is, hogy a vitatott tételt az első összeütközések tusájában sokak előtt nagyobb homály fűdi, mint előbb. Minthogy azonban a katolikus tanítók a hitszabályt nem tagadják, és a (sokszor nem csekély) nézeteltérések nem végleg rögzített tanítás körül támadnak, gyakran beválik, amit Lerinumi Vince mond: «Csodálatos fordulása a dolgoknak! Egy nézetnek szerzői katolikusok, követői eretnekek; a tanítókat fölmentjük, a tanítványokat elítéljük!» (Com. 6.) Mikor a helyzet megérett, a katolikus igazság kikristályosodott, és a helyes teológiai álláspont kiforrott, következik az Egyház *formaszerű hiteles előterjesztése*, vagy ünnepélyes vagy a közönséges úton; és ezt követi az előterjesztett hitigazságnak általános elfogadása és a megnyugvás. Ezzel a dogma fejlődése egyelőre nyugvóponthoz ért; de nem úgy, hogy újabb fejlődés csíráit ne hordaná magában. Hisz majdnem minden tétel hozzáférhető további részletezésnek, vagy még világosabb kifejtésnek avagy vonatkoztatásnak.

Egy-egy dogma útjait kinyomozni, ezekben fölismerni a lényegi azonosság mellett is az egyenes vonalú, homogén haladást, és ezzel bizonyosságot tenni a Szentlélek vezérelte Egyháznak életerejéről és az igazság területén való termékenységéről: ez a *dogmatörténet* főadata. A dogmatörténetet erősen diszkreditálták a dogmafejlődés téves fölfogásának képviselői; de ez nem lehet akadály arra, hogy ezt a tudományt is a hívő elme le ne foglalja a kinyilatkoztatott igazság szolgálatára.

4. *A kifejlődött dogmának a fejlődővel való azonossága*. – Minthogy katolikus igazság szerint a dogmafejlődés nem jelenthet lényegi változást, amennyiben a fejlődés nem hozhat lényegesen újat sem mennyiségileg sem minőségileg, sem magában a kinyilatkoztatott igazságban sem annak egyházi előterjesztésében (úgy hogy sem az istenies, sem az egyházas hitnek tárgya nem változhatik át), fölmerül a kérdés: szabatosan mi a fejlődés haladottabb fokán álló hitigazságnak viszonya a korábbi, nevezetesen a kezdő fokozatokhoz? Lerinumi Vince szerint a fejlődést az jellemzi, hogy egy dolog bővül magában; az átváltozást az, hogy más való lesz belőle.¹ Tehát a fejlődő dogma egyes stádiumait úgy kell meghatározni, hogy ugyanannak az *egy dogmának kibővüléseiként, növekvéseiként* álljanak előttünk, *nem új dologként*. Hogyan kell közelebbről jellemezni ezt a tényállást, erre nézve a katolikus hittudósok több gondolatot vetettek föl:

Lerinumi Vince szerint a dogma úgy nő, mint az élő *szervezet*; a fejlődés végén előterjesztett dogma úgy viszonylik annak kezdő állapotához, mint a meglett férfiú a gyermekhez, mint a fa a csemetéhez, a csemete a maghoz; sokkal gazdagabb tagoltságú, megtermettebb, terebélyesebb, s mégis ugyanaz. Ebből jelentős *gyakorlati elv foly* a

¹ *Lerin*. Common. 23.

dogmatikus számára, különösen a pozitív teológiai föladat megoldásánál: Egy ember természetét, hajlandóságait, fejlődése egész menetét jobban meg lehet itélni, ha a meglett korból, mintha a csecsemő korból tekintjük át; jó életrajz megalkotásánál minduntalan visszafelé kell nézni; a férfi jelleméből visszakövetkeztetve sokat meg lehet érteni a gyermek lelkületében, viselkedésében és sorsában, ami különben homályban maradna. Ugyanígy a kifejlődött dogma világánál érthetővé válik sok olyan mozzanat, mely a fejlődés korábbi stádiumát zavarosnak mutatja; akárhány szétágazó szinezetű irányzatnak, kezdésnek mivoltát és igazi értelmét megmutatja az, hogy mi lett belőlük. (Ez természetesen csak a teleológiailag irányított folyamatoknál van így, ahová a Szentlélek vezetése alatt álló dogmafejlődés is tartozik). Ez is egyik oka annak a ténynek, hogy a *katolikus dogmahistorikus* a többé-kevésbé zavaros dogmatikai korok és helyzetek megítélésénél élesebben lát, mint a merőben profán történeti módszerekkel dolgozó tudós; s többek közt innen is van, hogy a dogmatörténetet épúgy mint az egyháztörténetet általában nem fogja igazi érdeme szerint méltatni, aki merőben a világi tudományok szempontjaival közelít hozzá.¹

Möhler és Newman szerint a dogma élő és életerős eszme, mely ellenkező elemekkel folytatott harcai közepett önmagával azonos marad lényeges jegyeiben, «típusában», főként a hitszabállyal és a hitforrásokkal való élő és lazíthatatlan kapcsolat miatt. Törhetetlen életerejében csalhatatlanul elutasít minden idegen (heterogén) elemet, de fölvesz több olyant, ami rokon vele (ami homogén), és azt nyomban átítatja a maga szellemével, asszimilálja (így a pogány bölcsélet és istentisztelet homogén elemeit); a nagy vallási föladatok teljesítésében folyton plasztikusnak bizonyul, anélkül hogy megváltoztatná típusát. Möhlert és Newmant a modernisták nem egyszer a maguk táborába sorozták, de indokolatlanul².

Franzelin szerint a dogmafejlődés veleje az a tény, hogy egy igazság kibontakozik a benne tartalmazott járulékos igazságok koszorújába, mint azt már Szent Tamás jelezte.³

Úgy tetszik, e szempontok mindegyikének van viszonylagos jogosultsága és igazsága; a gazdag történeti tényállást azonban egyik sem meríti ki. Mint hasonlat egyik sem fejezi ki szabatosan a valóságot, sőt pontos körülírás nélkül mindegyik félre is érthető (modernisták). A dogmafejlődés épúgy mint előfeltételei, a kinyilatkoztatás és a tévedhetetlen Egyház, példátlan jelenség a történelemben, és ezért hasonlatokban szabatosan ki nem fejezhető.

¹ L. antimodernista eskü *Denz* 2146.

² Lásd E. *Przywara* Religionsbegründung 1923; Im Ringen der Zeit 2 k. 1929.

³ *Thom* 2II 1, 7.